

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

**Скочеляс Ігор Михайлович
СУЧАСНІ ФОРМИ ОЦІНКИ
КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ**

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи БСзм-51
І. М. Скочеляс

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Т. С.Стубайло

Дипломну роботу допущено
до захисту:
«__»_____2013 р.
Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В.Дзюблюк

Тернопіль – 2013

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКУ	
1.1. Поняття, необхідність та механізм оцінки кредитоспроможності позичальника.....	6
1.2. Характеристика сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника банківськими установами.....	16
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	24
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
2.1. Аналітичні аспекти вітчизняної та зарубіжної практики з оцінки банками кредитоспроможності позичальників.....	25
2.2. Порівняльний аналіз підходів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи у вітчизняній банківській практиці.....	35
2.3. Рейтингове оцінювання як метод визначення кредитоспроможності позичальників банку.....	40
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
3.1. Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників- юридичних осіб вітчизняними банками.....	51
3.2. Шляхи поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняними банками.....	56
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес розвитку ринкових відносин в Україні виявляє значне зростання попиту на кредитні послуги банків з боку суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим, банки особливо уважно повинні ставитися до такої проблеми, як оцінка кредитоспроможності позичальника, в першу чергу заради своєї ж власної фінансової безпеки. Нині банківські установи розробляють різні підходи для оцінки кредитоспроможності клієнтів, причому кожен конкретний банк розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних умов договору, пріоритетів у роботі банку, його спеціалізації, місця на ринку, конкурентоспроможності, стану взаємовідносин з клієнтурою, рівня економічної і політичної стабільності в державі тощо.

Очевидно, що особливе місце у кредитоспроможності потенційного боржника займає оцінка його фінансовий стан. Для кредитора вона означає зменшення ризику втрат через імовірність фінансової кризи у підприємства, тобто вірогідність повернення позики, для боржника – знання платоспроможності і довготривалої фінансової стійкості для розробки та прийняття стратегічних і тактичних рішень щодо забезпечення фінансовими ресурсами подальшого виробництва і реалізації продукції.

Актуальність теми дослідження пов'язана також з тим, що ефективна оцінка кредитоспроможності клієнта – це одне з найважливіших завдань банківської системи України. Кожному банку саме кредитні операції приносять найбільші доходи і від того, наскільки правильно будуть обрані методи і дотримані умови кредитування, в значній мірі залежить результат кредитної операції, особливо, коли банківська системи України переживає кризу.

Огляд літератури з теми дослідження. Питання оцінки кредитоспроможності позичальника досліджували такі вітчизняні вчені-економісти: В. В. Вітлінський, В. В. Галасюк, І. С. Гуцал, О. В. Дзюблук, А.

О. Єпіфанов, Н. Е. Крупська, А. М. Мороз, С. В. Науменкова, М. І. Савлук, Я. І. Чайковський та ін. Серед зарубіжних вчених слід назвати праці Е. Бріггема, Л. Гапенські, В. О. Лі, В. В. Тена, Г. С. Панової та ін.

Однак проблему не можна вважати достатньо вивченою, оскільки й досі в теорії і практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, що комплексно характеризували б кредитоспроможність позичальників.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є теоретичне та практичне обґрунтування оцінки кредитоспроможності позичальника, а також розробка шляхів її удосконалення як ефективного інструмента системи кредитних відносин банківських установ з підприємствами-позичальниками.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- визначити сутність та значення оцінки кредитоспроможності позичальника в організації кредитних відносин;
- розглянути концепції оцінки кредитоспроможності позичальника;
- здійснити оцінку кредитоспроможності конкретного позичальника з використанням методики одного із провідного банку України;
- надати шляхи удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника як інструмента системи кредитних відносин.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є кредитні відносини між банками та суб'єктами господарювання.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальника.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи аналізу і синтезу, індукції і дедукції, наукової абстракції, спостереження і порівняння, порівняльного вертикального й горизонтального аналізу тощо.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основну дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з вдосконаленням механізму оцінки кредитоспроможності позичальників банків в сучасних умовах. Безпосередньо у процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- визначено сутність та значення оцінки кредитоспроможності позичальника в організації кредитних відносин;
- розглянуто концепції оцінки кредитоспроможності позичальника;
- здійснено оцінку кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб з використанням методики вітчизняних банків;
- подано шляхи удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника як інструмента системи кредитних відносин.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розроблені у ході дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути використані для удосконалення оцінювання кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб в сучасних умовах.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – 80 сторінок, у тому числі на 12 з них розміщено 14 таблиць, 2 ілюстрації, список використаних джерел із 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКУ

1.1. Поняття, необхідність та механізм оцінки кредитоспроможності позичальника

Аналізуючи питання про кредитування підприємства чи іншого банку, кредитор повинен вирішити, чи доцільно надавати позичку, чи є в певного підприємства можливості для повернення коштів, чи виправдана сума, яку бажає отримати клієнт, чи реальний бізнес-план, який надає підприємство під час оформлення заявки на отримання кредиту, та багато інших питань [17, с. 123].

Банк до укладання кредитного договору здійснює попередній аналіз фінансового стану позичальника і вивчає його кредитоспроможність. Метою аналізу кредитоспроможності є оцінка результатів фінансової діяльності позичальника, на підставі якої банк приймає рішення щодо можливості надання кредиту або припинення кредитних відносин з даним клієнтом [33, с. 183]. Фахівець банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність потенційного позичальника, тобто його здатність своєчасно повернути позичку, вивчити фактори, які можуть спровокувати її неповернення.

Збереженість основної суми боргу є одним з головних принципів, який завжди має дотримуватися при здійсненні банком позичкової операції. Тому оцінка якості потенційного позичальника є одним із важливих етапів процесу кредитування. При цьому особливе значення має встановлення обґрунтованості кредиту. Жодні додаткові заходи захисту не зможуть запобігти кризовій ситуації, якщо позичка у своїй основі не є обґрунтованою [3, с. 119].

Кредитні взаємовідносини банку та клієнта (клієнтом може бути як підприємство, так і інший банк) регулюються шляхом підписання кредитних договорів, що укладаються між кредитором і позичальником

виключно в письмовій формі. Кредитний договір висвітлює всі моменти процесу надання кредиту, умови його надання та повернення.

Як вже зазначалось вище, до моменту укладення кредитного договору виконується серйозна передконтрактна аналітична робота, яка полягає в детальному вивченні ряду питань, що стосуються даного кредиту, та оформлення фінансово-економічного висновку щодо доцільності й безпечності його надання. Від того, наскільки ґрунтовно та професійно буде здійснене це дослідження, наскільки точними будуть висновки передконтрактного вивчення кредитоспроможності позичальника, залежатиме не лише якість кредитного портфеля та активів, а й такі фундаментальні показники, як платоспроможність, ліквідність, прибутковість банку, що надає кредит. Зрозуміло, що окремий малий кредит не вплине серйозно на стійкість банку. Його фінансове становище визначають загальна сума кредитів і загальний рівень ризику в цілому по кредитних операціях [17, с. 124].

Аналіз кредитоспроможності полягає у визначенні здатності й готовності позичальника повернути позику відповідно до умов кредитного договору. Виходячи з рівня кредитоспроможності позичальника банк визначає ступінь ризику щодо цієї операції (а отже, розмір резервів), а також умови надання кредиту. Окрім визнання кредитного ризику щодо конкретної кредитної операції, банк має на меті коригувати результати своєї кредитної політики загалом для підвищення ліквідності банку, захисту інтересів своїх акціонерів і клієнтів [66, с. 100]. Показник кредитоспроможності, з одного боку, щонайтісніше пов'язаний з платоспроможністю, яка є невід'ємною передумовою кредитоспроможності підприємства чи банку, а з іншого боку, цей показник має специфічні особливості та сферу застосування.

Кредитоспроможність підприємства чи банку - це наявність передумов для отримання кредиту та здатність повернути його. Тому вона визначається показниками, які характеризують позичальника: акуратність у розрахунках за

раніше отримані кредити, його поточний фінансовий стан, здатність у разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел [17, с. 125].

Кредитоспроможність - поняття більш вузьке, ніж платоспроможність, адже погашення позики - це лише один з видів заборгованості, яку може мати підприємство (фірма) [33, с. 183].

Наслідком систематичних помилок в оцінці кредитоспроможності позичальників може бути погіршення якості кредитного портфеля, через що банк змушений збільшувати витрати на додаткове резервування. У кращому випадку це призводить до погіршення фінансового стану банку, у гіршому - до його банкрутства.

Щоб уникнути такої невтішної перспективи, слід розробити і застосовувати єдину науково обґрунтовану методику оцінки кредитоспроможності позичальників.

Визначень поняття «кредитоспроможність» в економічній літературі чимало. Проаналізуємо деякі з них. (порядок нумерації визначень умовний: застосовуємо його лише для зручності посилань).

1) під кредитоспроможністю позичальника розуміють його спроможність повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями [62, с. 287].

2) кредитоспроможність [credit-worthiness] - система умов, що визначають спроможність підприємства залучати позиковий капітал і повертати його в повному обсязі у передбачені терміни [60, с. 161].

3) кредитоспроможність позичальника - це його здатність повністю і своєчасно розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. [33, с. 183].

4) кредитоспроможність (credit-worthiness) - спроможність компанії або приватної особи залучати позиковий капітал і в майбутньому належним чином обслуговувати свій борг [69, с. 533].

5) наявність передумов для отримання кредиту, що підтверджують спроможність повернути його та спроможність повернути кредит [61, с. 109].

б) кредитоспроможність - це здатність позичальника в повному обсязі і у визначеній кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями [52].

Розглянемо основні відмінності наведених вище визначень. Так, у першому, третьому і четвертому з них кредитоспроможність пояснюється як «спроможність», у другому - як «система умов», у п'ятому - як «наявність передумов», а в шостому - як «здатність». Очевидно, етимологія терміна «кредитоспроможність» усе ж не випадкова і варто говорити про кредитоспроможність як про «спроможність».

У першому, третьому і шостому визначеннях йдеться про «позичальника», у другому - про «підприємство», у четвертому - про «компанію» та «приватну особу», у п'ятому суб'єкт не згадується взагалі.

Звичайно, у визначенні поняття кредитоспроможності суб'єкт неодмінно має бути вказаний і швидше за все ним повинен бути «позичальник», адже у його ролі можуть бути і фізичні, і юридичні особи.

У першому, третьому і шостому визначеннях мовиться про спроможність розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. у другому - про здатність «залучати» і «повертати» капітал, у четвертому - про спроможність «залучати позиковий капітал» і «обслуговувати свій борг», у п'ятому - про передумови «отримання» кредиту та здатність «повернути» його. Говорити про кредитоспроможність як про здатність залучати капітал або як про передумови для «отримання» кредиту не зовсім коректно, адже кредитоспроможність оцінюється з точки зору банку, якого передусім цікавить не спроможність позичальника «залучати» кошти, а його здатність розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Недостатньо точно відображає суть явища і положення про спроможність повертати «капітал» чи «кредит» - позичальник має бути здатним не лише повернути «капітал» або «кредит», а й заплатити за користування ним. На нашу думку, сутності поняття кредитоспроможності найбільшою мірою відповідає формулювання про

спроможність позичальника «розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями», адже вони передбачають і повернення кредиту, і виплату відсотків, і інші зобов'язання позичальника.

У першому визначенні йдеться про спроможність позичальника розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями «повністю і в строк», у другому – «з повному обсязі у передбачені терміни», у третьому – «повністю і своєчасно», у четвертому - «належним чином», у п'ятому такого уточнення немає, у шостому - «в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін». Найточніше, на нашу думку, останнє формулювання, оскільки у ньому мовиться не про абстрактну «своєчасність», а про «визначений кредитною угодою» строк. Одним з елементів оцінки кредитоспроможності є з'ясування персональних якостей потенційного позичальника. Тут увага банку має зосереджуватися на таких моментах, як репутація, порядність і чесність, професійна здатність, матеріальна забезпеченість, ставлення до своїх зобов'язань перед іншими кредиторами і в минулому.

Необхідно ретельно вивчити фінансовий стан позичальника, ліквідність його балансу, ефективність виробництва і використання основного й оборотного капіталу. Для цього використовується бухгалтерська, статистична і фінансова звітність позичальника, матеріали попередніх перевірок на місці, прогнози фінансового стану клієнта протягом усього періоду користування позичкою [3, с. 119]. 15

Кредитоспроможність прямо пов'язана з фінансово-господарським станом підприємства - сукупністю характеристик, які розкривають його забезпеченість фінансовими ресурсами, необхідними для ефективного функціонування, ефективність використання власних і залучених ресурсів, фінансово-господарські зв'язки з іншими суб'єктами господарської діяльності, платоспроможність, прибутковість, фінансову стабільність і ділову активність.

Фінансово-господарський стан підприємства може бути стійким, дуже добрим; недостатньо стійким, задовільним; нестійким, сумнівним; кризовим, незадовільним, що залежить від багатьох факторів:

- виду діяльності;
- виду використовуваних ресурсів;
- ефективності управління підприємством;
- кон'юнктури ринку;
- загальної економічної ситуації у країні та ін.

Від наведених та деяких інших факторів залежить також кредитоспроможність підприємства чи банку, коли він є позичальником [17, с. 123].

Погіршення фінансового стану емітента, що супроводжується зростанням його боргів, підвищує ризик зриву платежів за зобов'язаннями, призводить до припинення будь-яких виплат і згорання діяльності невеликого суб'єкта ринку. Іншими словами, виникає ризик банкрутства, пов'язаний насамперед із незадовільною структурою капіталу підприємства, оптимізація якої є одним із головних завдань фінансового менеджменту в сучасних умовах [6, с. 52].

Банкам необхідно застосовувати таку систему оцінки клієнтів, при якій втрати у випадку неповернення кредиту виявилися б мінімальними. Ця система повинна оцінювати:

- стан і динаміку роботи клієнта за минулий період діяльності;
- стан позичальника на сучасний момент, його перспективи;
- прогноз стану банківського позичальника в майбутньому.

Таким чином, для банку потрібна система оцінки стану клієнта на всіх тимчасових етапах (минуле, сьогодні, майбутнє), причому для банків повинний бути цікавий тільки позитивний статус позичальника [32, с. 24].

Кредитоспроможність розраховують у два етапи.

На першому етапі підприємство самостійно розраховує власні показники кредитоспроможності (здійснює так званий внутрішній аналіз).

Висновки цього дослідження призначені для внутрішнього оцінювання підприємством потенційної можливості отримання кредиту та характеристики позички, на яку воно може претендувати за існуючого фінансово-господарського стану.

На другому етапі кредитоспроможність підприємства оцінюють експерти кредитного відділу банку, в який підприємство подало заяву на отримання кредиту. Це так званий зовнішній аналіз. Його результати та висновки є підставою для задоволення чи незадоволення банком заяви підприємства або іншого банку на отримання кредиту.

У процесі визначення кредитоспроможності клієнта банк аналізує та вивчає діяльність потенційного позичальника, прогнозує ризик неповернення коштів і приймає рішення про задоволення заяви на отримання кредиту чи про відмову надати кредит.

Основними критеріями оцінювання кредитоспроможності клієнта є такі:

- забезпеченість позичальника власними коштами щонайменше на 50% загальної суми витрат, які він здійснює;
- репутація позичальника (кваліфікація та здібності керівника, дотримання ділової етики, договірної та платіжної дисципліни);
- оцінка продукції, яка випускається, наявність замовлень на її реалізацію, характер послуг, що надаються (конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, попит на продукцію та послуги, обсяги експорту, ступінь залежності попиту на продукцію від сезонності та ін.);
- економічна кон'юнктура (перспективи розвитку позичальника, наявність або потенційна можливість джерел для фінансування та капіталовкладень);
- ринкова кон'юнктура (перспективи розвитку ринку даного товару чи послуги, позиціонування товару чи послуги позичальника, темпи зростання

ринку, сезонність та інші фактори, що впливають на його розвиток) [17, с. 125].

Також мають бути враховані фактори суб'єктивного характеру:

- ефективність управління позичальника;
- ринкова позиція позичальника і його залежність від циклічних та структурних змін в економіці та галузі;
- професіоналізм керівництва;
- склад засновників;
- історія погашення кредиторської заборгованості в минулому [59, с. 163].

Необхідні відомості про позичальника та отримана банком під час оформлення кредиту інформація систематизуються у кредитній справі позичальника. Документи, що входять до сукупності матеріалів щодо кредиту, групуються так:

- юридичні документи, що засвідчують наявність кредитних відносин між позичальником і банком);
- фінансово-економічна інформація (бухгалтерські баланси, звіти про прибуток і збитки, бізнес-плани та ін.);
- матеріали щодо кредитоспроможності позичальника (довідки, отримані від інших банків, запити, листи, звіти аудиторських фірм, власні висновки банку щодо кредитоспроможності позичальника та ін.).

Кредитоспроможність позичальника банк визначає у кілька етапів. На першому етапі банк збирає та класифікує діагностичну інформацію про клієнта, що складається з таких пунктів:

- акуратність та вчасність оплати рахунків кредиторів та інших інвесторів і партнерів;
- тенденції розвитку підприємства, стратегія, тактика, мета й заплановані засоби розвитку;
- причина необхідності отримання позички та обґрунтування суми;
- склад та загальний обсяг наявних боргів підприємства;

□ план розвитку підприємства на один рік та прогностичний план розвитку на п'ять років.

Надзвичайно важливо на першому етапі вивчити склад і розмір активів (майна) підприємства. Це необхідно для обґрунтування суми кредиту, який може бути наданий позичальнику. Вивчення складу активів дає можливість визначити частку високоліквідних засобів, які в разі потреби можна швидко перетворити на гроші (до них належать відвантажені товари, різні види дебіторської заборгованості, певні види цінних паперів).

Другий етап передбачає здійснення комплексного оцінювання фінансового стану позичальника на підставі отриманих даних. Тепер банк ураховує такі показники:

- платоспроможність;
- рівень рентабельності виробництва;
- коефіцієнт оборотності оборотного капіталу;
- ефект фінансового важеля;
- наявність власного оборотного капіталу;
- стабільність виконання виробничих планів (на промисловому підприємстві) або планів реалізації продукції (на торговельному);
- питому вагу заборгованості по кредитах у загальному обсязі валового доходу; □ співвідношення темпів зростання валового доходу й темпів зростання нагромадження суми кредиторської заборгованості в цілому й окремо за кредитами банку;
- обсяг прострочених заборгованостей;
- обсяг несплачених заборгованостей та ін. [17, с. 124].

Оцінка кредитоспроможності позичальників на основі аналізу грошових потоків передбачає визначення чистого сальдо різних надходжень і видатків клієнта за певний період, тобто зіставлення припливу (прибуток, амортизація, створення резервів майбутніх витрат, вивільнення коштів, зростання кредиторської заборгованості, збільшення інших пасивів, отримання нових позик, збільшення акціонерного капіталу) і відпливу

(додаткові вкладення коштів, скорочення кредиторської заборгованості, зменшення інших пасивів, відплив акціонерного капіталу, фінансові витрати, погашення позик) коштів. Для аналізу грошових потоків на підприємстві-позичальникові беруться фінансові дані як мінімум за три роки.

Кредитоспроможним вважається підприємство, яке має стійке перевищення припливу над відпливом коштів [33, с. 183].

Завдання статистичного вивчення кредитоспроможності клієнтів банку полягає в такому:

- розробці системи показників для глибокого аналізу всіх параметрів господарської діяльності позичальника, що впливають або впливатимуть на кредитні відносини між банком та клієнтом;
- моделюванні кредитних відносин клієнт - банк;
- комплексному аналізу економіко-фінансового стану підприємства, який дає би можливість прийняти рішення про надання кредиту та визначитися з умовами його надання;
- виявленні взаємозв'язків показників кредитоспроможності клієнтів та якості кредитного портфеля банку;
- прогнозуванні кредитного ризику на основі комплексного вивчення кредитоспроможності позичальника;
- визначенні достатності забезпечення позички;
- статистичному забезпеченні моніторингу та контролю за господарсько-фінансовою діяльністю клієнта;
- визначенні взаємозв'язку показників кредитоспроможності та якості кредитного портфеля банку та ін.

Для статистичного вивчення кредитоспроможності використовують комплекс статистичних методів, у тому числі:

- спостереження та групування;
- систему аналітичних коефіцієнтів;
- кореляційно-регресійний аналіз;
- індексний аналіз;

– метод різниць та ін. [17, с. 123].

Таким чином, загальносвітова практика зумовлює необхідність поєднувати в оцінювальний комплекс крім фінансових і майнових характеристик, ринкові аспекти, пов'язані з вивченням маркетингового положення позичальника, виробничі можливості, котрі аналізуються як в поточному періоді, так і на довгострокову перспективу, не позначену тільки границями кредитування, тобто, дається оцінка конкурентноздатності клієнта, його конкурентної позиції на ринку збуту власної продукції (галузевому, регіональному, світовому). Усе це дозволяє говорити про особливості оцінки банківського клієнта в умовах конкуренції. Відомо, що основним фактором, що стримує кредитну активність банків, є кредитний ризик. Звідси необхідність формування в кожному комерційному банку серйозного підходу до керування власною ліквідністю, до аналізу всіх аспектів банківської діяльності.

1.2. Характеристика сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника банківськими установами

Надаючи кредити, банк оцінює кредитоспроможність позичальників. Від результатів цього аналізу залежить, чи отримає позичальник кредит у повному обсязі. У сучасних умовах банківські установи розробляють різні підходи до оцінки та аналізу кредитоспроможності клієнтів, причому кожен банк окремо розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних пріоритетних напрямків роботи банку, його спеціалізації, конкурентоспроможності, рівня економічної та політичної стабільності держави.

Відсутність науково-обґрунтованих методів оцінки кредитоспроможності позичальника і ризику неповернення кредиту можуть стати причиною погіршення якості кредитного портфеля. Це, в свою чергу, може призвести до погіршення фінансового стану чи банкрутства банківської установи. За даними американських аналітиків, 30-40% прострочених

кредитів виникають внаслідок недостатньо глибокого аналізу фінансового стану позичальника на попередній стадії переговорів [1].

Оптимізація кредитного портфеля має передбачати підвищення ефективності групи заходів, метою яких є уникнення ситуацій банку щодо неповернення основної суми боргу за виданими позичками та нарахованих відсотків. Отже, кредитоспроможність є тим фактором, оптимізація якого дозволить максимально мінімізувати кредитний ризик [2].

Під кредитоспроможністю позичальника банку прийнято розуміти його здатність повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями перед банком. Кредитоспроможність підприємства формується як результат його фінансово-економічної діяльності і відображає правильність використання фінансових ресурсів. Поняття кредитоспроможність можна розглядати таким чином: з одного боку, це оцінка платоспроможності клієнта банку в найближчій перспективі, з іншого – ступінь ризику банку, пов'язаного з можливістю неповернення кредиту в строк, який зазначено в кредитному договорі. За цими двома напрямками можна і ранжувати позичальників за їхньою надійністю, і залежно від цього визначити розмір кредиту, відсоткову ставку за кредитом, строк надання.

Кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів, тому оцінити та розрахувати кожний з них дуже не просто. Більшість показників, які аналізуються на практиці, базуються на даних минулих років чи на якусь конкретну дату. Але ж за цих умов не враховується вплив інфляції.

Складність складають виявлення та кількісна оцінка таких показників, як репутація позичальників. На сучасному етапі розвитку економічної науки використовується велика кількість методів та підходів щодо оцінки кредитоспроможності, які не виключають один одного, а доповнюють – оцінюючи кредитоспроможність позичальника відповідно до реальності.

Згідно з класифікацією, яка запропонована професором І. В. Вишняковим [3], підходи до оцінки кредитоспроможності можна поділити на

класифікаційні моделі та моделі на базі комплексного аналізу. З класифікаційних моделей виділяють прогностні (дозволяють ранжувати позичальників залежно від загрози їх банкрутства) та рейтингові (дозволяють групувати позичальників залежно від їх категорії, яка ґрунтується на розрахованій групі фінансово-економічних показників).

Рейтингові оцінки дозволяють спрогнозувати здійснення в строк майбутніх платежів за кредитом, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан позичальника, а також дають можливість ви-значити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення кредиту. Перевагами рейтингових моделей є їх простота, здатність розрахувати оптимальне значення за частковими показниками, здатність ранжування позичальників за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності (використовувані показники характеризують підприємства з різних боків діяльності позичальника).

Прогностні моделі, які ми отримуємо завдяки використанню статистичних методів, використовуються для оцінки “якості” потенційних позичальників. При множинному дискримінантному аналізі використовується дискримінантна функція (Z), яка враховує коефіцієнти регресії та фактори, які характеризують фінансовий стан позичальника, в тому числі фінансові показники.

Коефіцієнти регресії розраховуються за вибіркою підприємств, які вже збанкрутіли, чи вижили останнім часом. Якщо Z – оцінка підприємства знаходиться ближче до показника середньої фірми – банкрута, то за умови подальшого погіршення її фінансового стану вона збанкрутує. Складність полягає в тому, що не завжди можна знайти достатню кількість збанкрутілих підприємств однієї галузі для розрахунку коефіцієнта регресії. Найбільш відомі моделі множинного дискримінантного аналізу – це моделі Альтмана та Чессера, М.А. Федотової, Р.С. Сайфуліна, О.О. Терещенко [9].

Окрім моделей прогнозування вірогідності банкрутства позичальника, можуть бути використані спрощені моделі оцінки кредитоспроможності, які

грунтуються на певній групі показників. При класифікації кредитів може бути використана модель CART. Це не параметрична модель, основні переваги якої полягають у здатності широкого використання, доступності для розуміння та легкості розрахунків, але ж при побудові використовуються складні статистичні методи. Недоліки класифікаційних моделей полягають в тому, що вони зосереджені на кількісних показниках, тобто не враховується вплив “якісних” показників, висока чутливість до недостовірності даних, громіздкість при використанні статистичних галузевих даних, вільний вибір системи показників. Ці моделі лише частково можуть дати висновки кредитним експертам про можливість надання кредиту позичальнику.

У рамках комплексних моделей аналізу можливе використання як кількісних, так і якісних характеристик позичальника. У практиці банків США використовується методика “СAMPARI” (яка полягає у виділенні з кредитної заявки та прилеглих фінансових документів найбільш вагомих факторів, які визначають діяльність позичальника, в їх оцінці та уточненні при особистій зустрічі з позичальником), та правило шести “Сі”: character – характер, capacity – здатність, cash – грошові кошти, collateral – забезпечення, conditions – умо-ви, control – контроль. На перший погляд ці системи оцінки кредитоспроможності позичальника прийнятні для використання в сучасній практиці, вони всебічно і максимально комплексно характеризують позичальника. Але є цілий ряд проблем. Зупинимось більш докладно на системі оцінки кредитоспроможності “Шість Сі”. Перший показник “характер клієнта” – це репутація клієнта, ступінь його відповідальності за погашення боргу, чіткість уявлення про цільове призначення кредиту, відповідність мети кредиту кредитній політиці банку. Але ж з боку західних фахівців у сфері банківського менеджменту цей показник відображається в кредитній історії позичальника, меті отримання кредиту, досвіді клієнта в складанні прогнозів, та наявності гарантів кредитора [8]. Як бачимо, цей показник у західній практиці більш деталізований, а увага приділяється

рейтингові позичальника і його фінансово-аналітичним здібностям у сфері планування бізнесу.

Стосовно наступного показника “Сі” – здатність позичальника до запозичення коштів, вона означає наявність у позичальника юридичних прав на подання до банківської установи заявки на отримання кредиту та підпису кредитного договору, тобто визначення повноважень у представника суб’єкта господарської діяльності на здійснення такого роду операцій. Щодо тлумачення цього показника з боку західних фахівців, то воно дещо відрізняється: крім підтвердження юридичного статусу позичальника, повинен бути опис історії юридичного статусу, характеристика виробленої продукції, основних постачальників та споживачів.

Здатність заробляти гроші для погашення кредиту (третє “Сі”) в результаті здійснення поточної діяльності характеризується розрахунком фінансових коефіцієнтів, які відображають ступінь ліквідності балансу, прибутковістю діяльності, величиною грошових потоків, достатністю власного капіталу, доцільністю вкладання капіталу в діяльність, яка кредитується [5].

Сучасні методики оцінки кредитоспроможності, які використовуються в банківських установах, характеризуються такими коефіцієнтами: абсолютна ліквідність, проміжне покриття, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт незалежності та ін. Проблемою є вироблення кількісних нормативів для порівняння, тому що є розкид значення показників, який обумовлений галузевим приналежностям, а нормативи, що наведені в економічній літературі, бажані значення фінансових коефіцієнтів не містять галузевих особливостей і специфіки діяльності підприємства. У зв’язку з відсутністю єдиної нормативної бази реальна оцінка фінансового стану підприємства – позичальника неможлива, тому що не має порівняльних найкращих показників, мінімально допустимих для конкретної галузі.

З огляду на недоліки у практиці вітчизняної банківської сфери, а також на роль кредитоспроможності позичальників як основного методу мінімізації

кредитного ризику, вдосконалення цієї сфери аналітичної роботи може здійснюватись у двох напрямках: з одного боку, істотне розширення базового складу показників до рівня, який би дав усебічну характеристику різноманітним аспектам діяльності клієнта, а з другого – це активне використання аналізу грошового потоку підприємства, що дає можливість оцінити обороти коштів позичальника.

Під забезпеченням кредиту (четверта “Сі”) розуміють вартість активів позичальника і конкретне вторинне джерело погашення боргу (застава, гарантія, поручительство), передбачене у кредитному договорі. Досвід кредитування в західних країнах свідчить, що при аналізі забезпечення кредиту слід звертати особливу увагу на такі характеристики: термін служби, стан і структура активів позичальника. Тут велику роль відіграє фактор, пов’язаний з технологією. Якщо активи позичальника технологічно застаріли, то їх цінність як забезпечення буде невелика, оскільки їх важко буде перетворити в грошові засоби у випадку недостатності доходів позичальника для погашення заборгованості за кредитом.

До умов (п’ята “Сі”), в яких відбувається кредитна операція, відносять поточну або прогнозну економічну ситуації в країні, регіоні та галузі, політичні фактори. Ці умови визначають ступінь зовнішнього ризику банку і враховуються при вирішенні питання про стандарти банку для оцінки грошового потоку, ліквідності балансу, достатності капіталу, рівня менеджменту позичальника.

Контроль за законодавчими основами діяльності позичальника (шоста “Сі”) відповідно до стандартів банку та його кредитної політики. Це зумовлює звернути увагу кредитного експерта на виконання таких умов: наявність законодавчої та нормативної баз для функціонування позичальника; вплив очікуваних змін у законодавстві на діяльність позичальника; відповідність даних у кредитній заявці про позичальника стандартам банку, які зафіксовані в кредитній політиці банку.

Викладені критеріальні складові кредитоспроможності клієнта банку визначають зміст способів її оцінювання. До цих способів належать:

- збір інформації про клієнта;
- оцінка менеджменту;
- аналіз грошового потоку;
- оцінка фінансової стійкості бізнесу клієнта на основі системи фінансових коефіцієнтів;
- оцінка ділового ризику;
- спостереження за роботою клієнта на місці.

Як показує практика, сьогодні вітчизняні комерційні банки, спираючись на власний і зарубіжний досвід, починають приділяти увагу оцінці фінансових можливостей позичальника [9]. При цьому використовуються сучасні програми експрес-аналізу фінансового стану підприємств, руху грошових потоків. Одночасно створюється інформаційна клієнтська база, що містить інформацію про кредитну історію позичальника, його ділову репутацію, стан рахунків та ін. Вважаємо, що аналітичні можливості такого підходу обмежені відсутністю єдиної нормативної бази, опорних (порівняльних) величин фінансових показників у відповідних галузях.

Крім того, результатом аналізу кредитоспроможності позичальника має бути визначення класу кредитоспроможності. Сьогодні немає єдиного, у тому числі галузевого, класифікатора кредитоспроможності й надійності підприємств. У розвинутих країнах існують рейтинги фінансового стану, надійності й кредитоспроможності фірм, що періодично публікуються і дають кредиторам можливість правильно оцінити свій ризик при видачі кредиту. Наші банки діють у цьому напрямку, скоріше за все, інтуїтивно, приділяючи більше уваги кредитній історії позичальника і його діловій репутації, а не фінансовим можливостям [4].

Таким чином, створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності й

кредитоспроможності підприємств, які періодично друкуються, могли б вирішити проблему визначення кредитоспроможності підприємств і мінімізувати ризики в банківській діяльності.

Враховуючи досвід вітчизняної практики, а також міжнародний досвід організації кредитних відносин, доцільно створити єдину нормативну базу для визначення кредитоспроможності позичальників, вдосконалити методику оцінки кредитоспроможності, яка буде містити в собі певний набір часткових показників та розрахунок інтегрального показника, який буде враховувати вплив на кредитоспроможність позичальника різних кількісних та якісних факторів. У зв'язку з цим необхідно сконцентрувати увагу банківських працівників на необхідності підготовки положення, в якому детально розкрити питання кредитної політики банку з позицій мінімізації кредитного ризику, підготувавши необхідні методики оцінки кредитоспроможності позичальників, аналізу грошового потоку позичальника і самого банку з метою мінімізації ризиків.

Отже, оцінка кредитоспроможності позичальника – це надзвичайно важливе та актуальне на сьогодні питання, якому приділяється значна увага з боку працівників банків, проте вона потребує подальшої роботи. Тому надалі вивчення та оптимізація кредитних вкладень комерційними банками України буде відчутним поштовхом у покращенні економічної ситуації в країні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Під час формування в Україні нових економічних відносин, розвитку підприємництва, конкуренції принципово змінюється й діяльність банків, їхній підхід до проведення активних операцій, а особливо кредитних. Кредитні операції – це найважливіші операції, що приносять дохід банку, та чи не єдина можливість для підприємств залучити кошти у виробництво ззовні. Кредитування є однією з найризикованіших банківських операцій. Тому необхідним є мінімізація кредитного ризику за всіма напрямками вкладення коштів, а основним і найефективнішим методом такої мінімізації є якісна оцінка банком кредитоспроможності позичальників.

Для здійснення банком ефективної та якісної оцінки кредитоспроможності позичальника необхідним, окрім усього іншого, є правильне розуміння сутності поняття «кредитоспроможність». Саме тому нами було розроблено визначення, що дає можливість звести до мінімуму суперечності щодо визначення суб'єкта оцінки кредитоспроможності, строку погашення кредиту, за рахунок яких коштів він буде погашатися, та усього іншого. Отже, можна сказати, що застосування запропонованого визначення має не лише важливе теоретичне, а й практичне значення, оскільки визначає як зміст, так спрямованість і результат оцінки.

Крім того, удосконалена класифікація підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника дає можливість кожному користувачеві отримати чітку і вичерпну інформацію про існуючі у світовій практиці методи і моделі оцінки кредитоспроможності. Можемо зауважити, що сучасні підходи до методології оцінки кредитоспроможності позичальників у банківських установах мають базуватися на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників. Використання різних підходів у комплексі дає можливість здійснити якісну оцінку кредитоспроможності позичальника, а отже, досягти зменшення кредитних ризиків та підвищення якості кредитного портфеля банку.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Аналітичні аспекти вітчизняної та зарубіжної практики з оцінки банками кредитоспроможності позичальників

У вітчизняній банківській практиці механізм оцінки кредитоспроможності позичальника лише частково регулюється законодавством. Національний банк України в “Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” розробив методику аналізу фінансового стану позичальника, яка обов’язково повинна враховуватися банками. Однак наведені в положенні вимоги є мінімально необхідними, і кожен банк може розробити власний підхід з урахуванням своєї специфіки, основних положень кредитної політики та конкретних економічних умов. Отже, кожен банк має право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки, що підвищують вимоги до показників для адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Крім того, банки самостійно визначають значущість кожного із запропонованих НБУ показників індивідуально для кожної групи позичальників з огляду на галузь економіки, сезонність виробництва, ліквідність балансу, обіговість коштів, становище на ринку. При цьому розроблена банком методика проведення оцінки кредитоспроможності позичальника є обов’язковим додатком до внутрішньобанківського положення про кредитну політику банку.

Досвід оцінки вітчизняними банками кредитоспроможності позичальників почався з листа Промбудбанку СРСР від 12.01.89 № 12 “Про визначення кредитоспроможності”, де було зазначено, що кредитор мав визначати клас надійності позичальника лише за трьома показниками ліквідності (абсолютної, поточної та загальної) та відносити підприємство лише до одного з трьох класів.

У перші роки незалежності в українських банках здебільшого практикувалося визначення критеріїв оцінки кредитоспроможності підприємства-позичальника кожним комерційним банком самостійно з урахуванням методичних рекомендацій Державної податкової адміністрації щодо аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій. На жаль, вітчизняні банки не приділяли належної уваги розробці методів оцінки кредитоспроможності позичальників. Більшість українських банків використовували спрощену систему аналізу кредитоспроможності лише на основі чотирьох показників – трьох коефіцієнтів ліквідності та коефіцієнта забезпеченості власними обіговими коштами. Причому особлива увага приділялася коефіцієнту абсолютної ліквідності. Аналогічна методика існувала і в АКБ “Україна”. Більш скрупульозніше до оцінки кредитоспроможності своїх клієнтів ставилися в АКБ “Промінвестбанк” та АППБ “Аваль”. Їх методики склалися з кількох аналітичних блоків: аналізу фінансового стану підприємства, оцінки кредитної історії та об’єктивних факторів, оборотів за рахунками тощо.

Загальною негативною рисою таких методик визначення класу надійності позичальника українськими банками було набагато менше врахування показників, що характеризують фінансовий стан підприємства, ніж об’єктивних факторів кредитоспроможності. Можна зазначити, що у системах оцінки кредитоспроможності позичальників загалом переважав інтуїтивний підхід.

На сьогодні в банках України є доволі широкий спектр методик визначення кредитоспроможності позичальника. Схожими за методичним підходом є методики оцінки кредитоспроможності, розроблені АКБ “Промінвестбанк” та ВАТ “Райффайзен банк Аваль”, що дає змогу провести їх порівняльний аналіз. Кредитоспроможність позичальників за даними методиками визначається за комплексно-бальною системою (табл. 2.1).

Як видно з таблиці, ранжування підприємств-позичальників за балами АКБ “Промінвестбанк” та ВАТ “Райффайзен банк Аваль” майже однакові.

На відміну від методики ВАТ “Райффайзен банк Аваль”, АКБ “Промінвестбанк” значно збільшив кількість балів за кожним класом.

Таблиця 2.1

**Методики визначення класу позичальника
ПАТ “Промінвестбанк” та ПАТ “Райффайзен банк Аваль”**

Клас	Загальна сума балів	
	АКБ “Промінвестбанк”	ВАТ “Райффайзен банк Аваль”
Клас А. Позичальники надійні (неризикові)	понад 670 балів	550 і більше балів
Клас Б. Позичальники з мінімальним ризиком	від 530 до 670	450–549
Клас В. Позичальники з середнім ризиком	від 370 до 530	300–449
Клас Г. Позичальники з високим ризиком	від 140 до 370	200–299
Клас Д. Позичальники з повним ризиком	менше 140 балів	менше 200 балів

Методичні рекомендації щодо оцінки кредитоспроможності позичальника АКБ “Промінвестбанк” містять дванадцять розділів, з яких три стосуються аналізу показників фінансового стану (табл. 2.2). Якщо взяти позичальника з максимальною сумою балів, то за показниками фінансового стану можна набрати максимально 165 балів (підприємство належатиме до класу Г), тобто 25 % від загальної суми балів. Тому позичальник може отримати кредит за рахунок інших загальних характеристик його діяльності. Критеріями оцінки стану позичальника є:

- наявність перспективного бізнес-плану (техніко-економічного обґрунтування);
- аналіз прибутків і збитків;
- оцінка ділових якостей керівництва позичальника тощо.

Загальні показники за кількістю балів прирівнюються до таких якісних показників роботи підприємства, як рентабельність виробництва, коефіцієнти ліквідності, а в деяких випадках за балами навіть перевищують якісні показники. Звичайно, ці розділи опосередковано чи безпосередньо впливають на кредитоспроможність позичальника, але такою мірою, як

розділи, що конкретно характеризують його фінансовий стан. Крім того, до переліку показників включено їх мінімальну кількість – ті, що передбачені Національним банком України, і додатково рентабельність виробництва. З наведених показників перевагу надають показнику “рентабельність виробництва”. Кількість балів за цим показником нараховується залежно від рівня рентабельності. Максимальну суму в 30 балів нараховують тим підприємствам, де рівень рентабельності виробництва понад 10%. Інші показники оцінюють за сумою від 10 до 20 балів.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика методик оцінки кредитоспроможності позичальників ПАТ “Промінвестбанк” та ПАТ “Райффайзен Банк Аваль”

№ пор.	АКБ “Промінвестбанк”	№ пор.	ВАТ “Райффайзен банк Аваль”
1	Оцінка платоспроможності позичальника	1	Показники фінансового стану
2	Оцінка фінансової стійкості позичальника	2	Обороти за рахунками
3	Аналіз обсягів реалізації позичальника	3	Кредитна історія
4	Аналіз оборотів за рахунками позичальника	4	Об’єктивні чинники діяльності клієнта
5	Аналіз складу та динаміки дебіторської і кредиторської заборгованості	5	Додаткові чинники
6	Аналіз прибутків і збитків		
7	Аналіз рентабельності		
8	Кредитна історія клієнта (за останні 3 роки)		
9	Ефективність управління позичальника		
10	Вплив географічних і галузевих чинників		
11	Оцінка ділових якостей керівництва позичальника		
12	Інша інформація		

Методика оцінки кредитоспроможності ВАТ “Райффайзен банк Аваль” має більшу кількість коефіцієнтів, на основі чого оцінюють кредитоспроможність позичальника. Крім коефіцієнтів, які рекомендує

Національний банк України, є ще й такі: коефіцієнт автономії, коефіцієнт довготермінового залучення позикових коштів, коефіцієнти оборотності активів, матеріальних запасів, дебіторської заборгованості, коефіцієнт валового прибутку.

Однак методика оцінки кредитоспроможності ВАТ “Райффайзен банк Аваль” має недоліки. По-перше, за коефіцієнтами, які характеризують фінансовий стан підприємства, бали завищені. Так, мінімальне значення – 0 балів, а максимальне – 100 (коефіцієнта автономії – 50 балів). Таким чином, за показниками фінансового стану позичальник може набрати максимально 650 балів (підприємство належатиме до класу “А”), тобто 118 % від загальної суми балів. Тому позичальник може отримати кредит без урахування інших розділів методики. По-друге, шкала балів за окремими показниками спрощена. Зокрема, щодо зміни рентабельності активів, продажів, оборотності активів, матеріальних запасів, дебіторської заборгованості, коефіцієнта валового прибутку є лише одна позиція – за позитивну зміну протягом кварталу додається 25 балів.

Таким чином, вітчизняні банки застосовують комплексно-рейтингові методики оцінки позичальників. Привертає увагу їхній “емпіричний” характер, недостатня теоретико-методологічна напрацьованість, слабе використання математичного апарату. Система відбору суб’єктів кредитування, за якою нині працює більшість банківських установ, у багатьох випадках далека від досконалості.

У процесі оцінки позичальників банками України значною мірою доцільно використовувати методики, які застосовують зарубіжні банківські установи.

Сучасні підходи до методики аналізу кредитоспроможності позичальників у банках базуються на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників. Методи і моделі оцінки кредитоспроможності позичальників, які застосовують зарубіжні банківські установи, можна прокласифікувати так:

- класифікаційні (статистичні методи оцінки), до яких належать бальні системи оцінки (рейтингові методики) і моделі прогнозування банкрутств, що базуються на MDA – Multiple Discriminate Analysis – множинному дискримінантному аналізі;
- моделі комплексного аналізу на основі “напівемпіричних” методологій, тобто, які базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: “правила шести С”, CAMPARI, PARTS, PARSER тощо.

За останні десятиріччя у банках ЄС розробляють методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду класифікаційних (статистичних) моделей. Їхня мета – виробити стандартні підходи для об’єктивної характеристики позичальників, знайти кількісні критерії для поділу майбутніх клієнтів на основі наданих ними матеріалів на надійних і ненадійних – тих, які підпадають під ризик банкрутства, й тих, для кого небезпека банкрутства малоймовірна.

Рейтингові (бальні) системи оцінки створюють банки на основі емпіричного підходу з використанням регресійного математичного або факторного аналізу. Ці системи використовують історичні дані про банківські “добрі”, “надійні” та “неблагополучні” позики й дають змогу визначити критеріальний рівень оцінки позичальників.

Рейтингову модель проводять за такими етапами:

- 1) збір та аналітична оцінка вхідної інформації за аналізований період часу;
- 2) обґрунтування системи показників, що використовується для рейтингової оцінки фінансового стану підприємства, та їхня класифікація;
- 3) вибір та економічне обґрунтування критеріїв для оцінки стійкості фінансового стану підприємства та встановлення обмежень їхньої зміни;
- 4) підсумкова рейтингова оцінка фінансового стану підприємства.

Показник рейтингової оцінки може бути надійним критерієм порівняльної оцінки діяльності різних підприємств та їхніх підрозділів,

конкурентоспроможності їхньої продукції, показником ефективності прийнятих раніше управлінських рішень, основою вибору можливих варіантів розвитку виробництва, критерієм інвестиційної привабливості різних господарських об'єктів, помічником у виборі банківською установою надійного ділового партнера. Тому його розрахунок варто виділити в окрему ланку аналітичної роботи.

Перевагою рейтингової (бальної) моделі є її простота: достатньо розрахувати фінансові коефіцієнти та зважити їх, щоб визначити клас позичальника.

Модифікацією рейтингової оцінки є кредитний скоринг (credit scoring) – технічний прийом, який доволі широко застосовують у банках ЄС. Скорингову модель можна використовувати для оцінки вже наданого кредиту, тобто ступеня ймовірності порушення фірмою умов кредитного договору, і для відбору потенційних позичальників. Скоринг може бути застосований як для ділових підприємств, так і для індивідуальних позичальників. Техніку кредитного скорингу вперше запропонував американський економіст Д. Дюран на початку 40-х рр. XX ст. для відбору позичальників за споживчим кредитом.

Д. Дюран виокремив групу факторів, що, на його думку, дають змогу з достатньою достовірністю визначити ступінь кредитного ризику при наданні споживчої позики тому чи іншому позичальнику. Метод скорингу дає можливість провести експрес-аналіз заявки на кредит у присутності клієнта.

При аналізі ділових кредитів застосовують різні прийоми скорингу – від простих формул до складних математичних моделей. Зокрема, великий австрійський банк при оцінці ризику кредиту використовує просту методику з трьома балансовими показниками: ефективність ви-користання капіталу, коефіцієнт ліквідності та співвідношення акціонерного капіталу і суми активів.

Якщо одержаний позичальником рейтинг (кредитний скоринг) нижчий від раніше встановленого спеціалістами та експертами банку значення, то такому позичальнику в наданні кредиту буде відмовлено.

Якщо ж його оцінка відповідає встановленим нормативам, то кредитну заявку буде задоволено. При введенні допустимих інтервалів значень оцінки можна одночасно визначити відповідні до кожного інтервалу (класу позичальника) відсоткову ставку, вид забезпечення та інші умови кредитного договору.

Прогнозні моделі використовуються для оцінки якості потенційних позичальників і базуються на статистичних методах, найрозповсюдженішим з яких є множинний дискримінантний аналіз, відомий як “кластерний аналіз”.

Коефіцієнти регресії розраховують шляхом статистичної обробки даних за вибіркою підприємств, які збанкрутували або зуміли вижити протягом певного періоду.

Дискримінантна функція (індекс Z) поділяє (залежно від значень чинників фінансового стану) всі компанії на дві групи: ті, кому фінансові труднощі аж до банкрутства у найближчій перспективі не загрожують, і ті, кому це загрожує. Якщо Z -оцінка певної компанії ближча до показника середньої компанії-банкрута, то за умови подальшого погіршення її стану вона збанкрутує. Якщо ж менеджери компанії і банк, усвідомивши фінансові труднощі, здійснюють кроки, щоб запобігти посиленню ситуації, то банкрутство не відбудеться, відповідно Z -оцінка є сигналом раннього попередження.

Для застосування множинного дискримінантного аналізу необхідна доволі репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями та розмірами. Труднощі полягають у тому, що всередині галузі не завжди можна знайти достатню кількість фірм, які збанкрутували, щоб розрахувати коефіцієнти регресії.

Прикладом такої класифікаційної моделі може бути “модель Зета” (Zeta model), розроблена групою американських економістів у кінці 70-х рр. ХХ

ст., яку банки застосовують у кредитному аналізі. Модель використовують для оцінки вірогідності банкрутства підприємства. Значення ключового параметра “ Z ” визначають за допомогою рівняння, змінні якого відображають окремі ключові характеристики підприємства – його ліквідність, швидкість обігу капіталу тощо. Якщо для даного підприємства коефіцієнт перевищує певну встановлену величину, то підприємство зараховують до розряду надійних, а коли одержаний коефіцієнт нижчий від критичної величини, то згідно з позицією авторів моделі фінансовий стан такого підприємства викликає сумніви і видавати кредит йому не рекомендується.

Моделі Альтмана і Чессера – найвідоміші моделі множинного дискримінантного аналізу.

Для розрахунку числових параметрів моделі Альтман застосовував статистичні методи, зокрема багатовимірний дискримінантний аналіз.

Класифікаційне “правило”, одержане на підставі рівняння, стверджує:

- якщо $Z < 2,675$, то фірму відносять до групи банкрутів;
- якщо $Z > 2,675$, то фірму відносять до групи успішних.

Альтман встановив, що при значенні Z від 1,81 до 2,99 модель не працює.

П’ятифакторна модель Альтмана є доволі простою у використанні. Однак застосовувати такі моделі вітчизняним банківським установам поки що проблематично, тому що:

- по-перше, вони побудовані на основі аналізу емпіричних даних;
- по-друге, через відсутність статистики банкрутств;
- по-третє, через вплив на факт визнання фірми банкрутом багатьох чинників, що не піддаються обліку;
- по-четверте, через нестабільність нормативної бази банкрутства багатьох українських підприємств.

Модель нагляду за кредитами Чессера прогнозує випадки невиконання клієнтом умов кредитного договору. При цьому під “невиконанням умов”

розуміють не лише непогашення кредиту, а й будь-які інші відхилення, що роблять позику менш вигідною для кредитора, ніж було передбачено спочатку.

Оцінку, яку отримують, можна розглядати як показник ймовірності невиконання умов кредитного договору: чим більше її значення, тим вища ймовірність невиконання договору для даного позичальника. У моделі Чессера для оцінки ймовірності невиконання договору використовують такі критерії:

- якщо $P > 0,50$, то позичальника відносять до групи, що не виконає умови договору;

- якщо $P < 0,50$, то позичальника відносять до групи надійних позичальників.

Чессер використав дані чотирьох банків за 37 успішними кредитами і 37 неуспішними, за якими не були виконані початкові умови.

Підставивши розрахункові показники моделі у формулу “ймовірності порушення умов договору”, Чессер правильно визначив три з кожних чотирьох досліджуваних випадків.

З метою визначення кредитоспроможності клієнтів банку, оцінки ризикованості та класифікації кредитів широке практичне застосування має модель CART (Classification and Regression Trees). Це непараметрична модель, основними перевагами якої є можливість широкого застосування, доступність для розуміння і незначна трудомісткість розрахунків, хоча при побудові таких моделей застосовують складні статистичні методи.

Одна з таких моделей під назвою “рекурсивна розбивка” (recursive partitioning) запропонована М. Фрідменом, Е. І. Альтманом і Д. Као. Її полягає у побудові “класифікаційного дерева” з метою виявлення фірм-банкрутів. Принцип аналізу за цією моделлю полягає у тому, що компанії-позичальники поділяють на “гілки” залежно від значень вибраних фінансових коефіцієнтів, кожна “гілка” дерева у свою чергу поділяється на “гілки” відповідно до інших коефіцієнтів. Відповідно до граничного значення

обраного показника проводять розподіл підприємств на підприємства, які потенційно можуть стати банкрутами (В), та такі, що мають доволі стійкий фінансовий стан (N). Точність класифікації становить близько 90 %.

Недоліками класифікаційних (статистичних) моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка міжособистих відносин, вільний вибір системи базових кількісних показників, висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних, зокрема фінансової звітності, що найбільш характерно саме для українських підприємств-позичальників, порівняна громіздкість.

Розглядаючи можливість використання тих чи інших показників для оцінки кредитоспроможності позичальників, не треба забувати про проведення об'ємного якісного аналізу. Агрегувати кількісні та якісні характеристики позичальника дозволяють моделі комплексного аналізу: “правило шести С”, CAMPARI, PARTS, PARSER. Використання загальної схеми такого аналізу дає змогу мати чітке та повне уявлення про характер і особливості діяльності позичальника.

2.2. Порівняльний аналіз підходів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи у вітчизняній банківській практиці

Розвиток банківської системи України в останні роки характеризуються динамічним зростанням обсягів кредитного портфелю, що об'єктивно спричиняє зростання рівня ризику банківського кредитування. Недосконалість процесів оцінювання кредитоспроможності і в наслідок цього надто ризиковано кредитна політика банку є однією з основних причин його банкрутства. У зв'язку з цим актуальним за сучасних тенденцій розвитком банківського сектору є аналіз сучасних методик оцінювання кредитоспроможності клієнтів.

На сьогодні домінуюче положення серед можливих ризиків для вітчизняних банків посідає кредитний ризик.

Кредитний ризик – ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься) [5].

У зв'язку з погіршенням фінансового стану позичальників та неможливістю розрахуватись за власними зобов'язаннями перед комерційними банками, останні повинні вживати відповідних заходів щодо мінімізації кредитних ризиків.

Під час надання кредитів перед будь-яким банком, одним з факторів, виникає необхідність оцінки кредитоспроможності позичальників.

Кредитоспроможність – наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і проценти за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки [5].

Кредитоспроможність підприємства формується як результат його економічної діяльності і показує, наскільки ефективно воно керує власними фінансовими ресурсами, раціонально поєднує використання власних та позикових коштів й ефективно вкладає свій капітал.

Вирішальне значення для надання кредиту клієнту мають підсумки проведеної оцінки кредитоспроможності.

Слід зазначити, що в Україні немає чітко розробленої та регламентованої методики розрахунку кредитоспроможності позичальників. Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затвердженого постановою Правління Національного банку України № 279 від 06 червня 2000 р., лише узагальнено регламентує порядок розрахунку класу позичальника та надає можливість банками самостійно розробляти його.

Типовими недоліками в оцінці кредитоспроможності позичальників за діючим положенням вітчизняними банками такі:

- ігнорування галузевих специфікацій позичальників (орієнтація на середньо галузеві значення окремих показників не дає змоги врахувати особливості виду діяльності позичальників, оскільки середньо галузеві значення є надто узагальненими);
- довільність визначення нормативних значень окремих показників (не має наукового та практичного обґрунтування);
- ігнорування (або суб'єктивність врахування) чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальний результати аналізу;
- деякі параметри фінансового стану визначаються за допомогою різної кількості показників, що викривляє результати аналізу;
- внутрішні методики не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик;
- недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту);
- нехтування показниками, які характеризують чисті грошові потоки, показниками, що нейтралізують вплив локальних особливостей оподаткування, нарахування амортизації тощо.

У зв'язку зі змінами нормативного регулювання, змінюються методи щодо формування резервів за кредитними операціями, що описуються в Положенні «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25 січня 2012 року № 23, які вступають в дію з 01.01.2013 року [6]. Проілюструємо наглядно розрахунок кредитоспроможності позичальника за діючими нормами та відповідно до вимог нового положення, на прикладі підприємства ТОВ «Мрія» на підставі документів форма № 1-м «Баланс» (ф. 1-м), форма № 2-м «звіт про фінансові результати» (ф. 2-м) для суб'єкта малого підприємства, вид економічної діяльності – оптова та роздрібна торгівля.

Оцінку фінансового стану позичальника відповідно до Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування

можливих втрат за кредитними операціями банків» від 06.07.2000 р. № 279 наведено в табл. 2.3.

Розрахунок економічних показників зазначених в положенні, банки самостійно встановлюють нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від вагомості серед інших показників, що можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями.

Спираючись на банківську практику, нами було проаналізовано важливість економічних показників при оцінці фінансового стану позичальника для банків та розроблено свої значення і відповідні бали для кожного з них.

Таблиця 2.3

Оцінка фінансового стану позичальника

Найменування показника	Розрахунок	Значення коефіцієнта	Питома вага, %	Бали
1. Коефіцієнт миттєвої ліквідної (КЛ1)	$КЛ1 = \frac{Ав}{Зп}$	4,69	8	7
2. Коефіцієнт поточної ліквідності (КЛ2)	$КЛ2 = \frac{Ал}{Зп}$	4,69	10	5
3. Коефіцієнт загальної ліквідності (КП)	$КП = \frac{Ао}{Ап}$	14,48	12	12
4. Коефіцієнт маневреності власних коштів (КМ)	$КМ = \frac{Вк - Ан}{Вк}$	0,89	9	8
5. Коефіцієнт незалежності (КН.)	$КН = \frac{Зк}{Вк}$	0,07	11	11
6. Рентабельність активів (Р)	$Р = \frac{Пч}{А}$	0,09	10	9
7. Рентабельність продажу (Р)	$Р = \frac{Пч}{Ор}$	0,02	10	9

Розрахувавши вище перераховані показники, ми можемо визначити клас позичальника, за загальною кількістю балів – 87 балів, враховуючи суб'єктивні показники - 26 балів (на які припадає 30 балів із 100) із табл. 2.4 бачимо, що даний позичальник відноситься до класу А.

Для порівняння проведемо оцінку кредитоспроможності позичальника за Положенням «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними

банківськими операціями» від 25.01.2012 р. № 23. Отримані дані розрахунку наведені в табл. 2.5

Таблиця 2.4

Класифікація класів позичальника

Клас позичальника	Кількість набраних балів
А	55 і більше
Б	45-55
В	35-44
Г	24-34
Д	Менше 23

Таблиця 2.5

**Розрахунок оцінки кредитоспроможності позичальника за вимогами
положення № 23**

Найменування показника	Розрахунок	Значення коефіцієнта
1. MK_1 - коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	$\frac{\text{ф. 1-м р. 260 гр. 4}}{\text{ф. 1-м р. 620 гр. 4}}$	1,27
2. MK_3 - коефіцієнт фінансової незалежності	$\frac{\text{ф. 1-м р. 380 гр. 4}}{\text{ф. 1-м р. 640 гр. 4}}$	0,22
3. MK_4 - коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	$\frac{\text{ф. 1-м р. 380 гр. 4}}{\text{ф. 1-м р. 080 гр. 4}}$	13,03
4. MK_5 - коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	$\frac{\text{ф. 2-м р. 030 гр. 3}}{\text{ф. 1-м р. 530 (гр. 3 + гр. 4) : 2}}$	1
5. MK_6 - коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	$\frac{\text{ф. 2-м р. 030 - р. 090 - р. 100 - р. 110 - р. 120 - р. 140 гр. 3}}{\text{ф. 2-м р. 030 гр. 3}}$	0,07
6. MK_7 - коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	$\frac{\text{ф. 2-м р. 070 - р. 180 + р. 120 + р. 150 + р. 170 гр. 3}}{\text{ф. 2-м р. 030 + р. 040 гр. 3}}$	0,04
7. MK_8 - коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	$\frac{\text{ф. 2-м рр. 070 - 180 гр. 3}}{\text{ф. 1-м р. 280 (гр. 3 + гр. 4) : 2}}$	0,03
8. MK_9 - коефіцієнт оборотності оборотних активів	$\frac{\text{ф. 2-м р. 030 гр. 3}}{\text{ф. 1-м р. 260 (гр. 3 + гр. 4) : 2}}$	1,37

Для визначення класу позичальника потрібно розрахувати інтегральний показник для малого підприємства оптової та роздрібної торгівлі за такою

формулою: $Z = 0,03 \times MK1 + 1,85 \times MK3 + 0,004 \times MK4 + 0,001 \times MK5 + 0,1 \times MK6 + 0,2 \times MK7 + 2,2 \times MK8 + 0,009 \times MK9 - 0,35$.

Підставивши дані розрахованих показників із табл. 2.4, ми отримали інтегральний показник значення якого дорівнює $Z = 0.242$, який відповідає класу 4 (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Визначення класу боржника

Вид економічної діяльності	Клас 1	Клас 2	Клас 3	Клас 4	Клас 5	Клас 6	Клас 7	Клас 8	Клас 9
Оптова та роздрібна торгівля	Більше +1,60	Від +1,60 до +0,96	Від +0,95 до +0,71	Від +0,70 до +0,20	Від +0,19 до -0,24	Від -0,25 до 0,59	Від -0,60 до -1,25	Від -1,26 до -5,20	Менше -5,20

Тобто основними напрямками удосконалення обчислення оцінки кредитоспроможності позичальника є наступні:

- для кожного виду економічної діяльності було встановлено перелік економічних показників;
- враховуються галузеві специфікації позичальників;
- визначення класу позичальника став детальнішим, жорсткішим.

Отже, можемо сказати, що оцінка кредитоспроможності позичальника за новим положенням була удосконалена та доопрацьована, що допомагає конкретніше оцінити клас позичальника.

2.3. Рейтингове оцінювання як метод визначення кредитоспроможності позичальників банку

Надання кредитів є головним джерелом прибутку банку, але надто ризиковані кредитні операції можуть стати причиною банкрутства. Кредитний ризик народжується в момент прийняття рішення про надання кредиту. Тому, на наш погляд, найголовнішим інструментом управління кредитним ризиком є ґрунтовна, проведена компетентними менеджерами оцінка кредитоспроможності позичальника.

Оцінювання кредитоспроможності позичальника включає такі складові:

- 1) вивчення кредитної історії підприємства, його репутації в банку;
- 2) оцінка позиції підприємства на ринку і його співпрацю з контрагентами (термін функціонування підприємства за поточним профілем діяльності, частка ринку, залежність від постачальників та покупців тощо);
- 3) аналіз фінансового стану позичальника на основі даних фінансової звітності та первинних документів;
- 4) оцінювання якості управління і контролю (рівень кваліфікації, професіоналізм і особисті якості керівника, наявність системи внутрішнього аудиту тощо).

Також при прийнятті рішення про надання кредиту банк здійснює аналіз галузі, її тенденцій, перспектив і ризиків; аналіз ризиків країни позичальника (політичних, економічних, соціальних тощо). Ці складові тим чи іншим чином представлені в усіх методиках оцінювання кредитоспроможності, що використовують європейські та американські банки (табл. 2.7) [5].

Як бачимо, більшість пунктів аналізу кредитоспроможності позичальника здійснюється експертним шляхом, а отже, більшою мірою залежить від рівня професійної майстерності менеджерів, також від наявності сформованих баз даних про підприємства різних галузей, про стан цих галузей узагалі тощо. Ми спинимось на першому і найважливішому етапі оцінювання кредитоспроможності позичальників – на аналізі їхнього фінансового стану, тому що, по-перше, саме його результати найбільше впливають на прийняття рішень щодо кредитування, а по-друге, тому що саме він може мати найвищий ступінь формалізації. Тобто оцінювання фінансового стану позичальника можна представити як певний алгоритм, який буде зручним у застосуванні і зрозумілим для всіх менеджерів, незалежно від рівня їхньої професійної майстерності, що зменшить кількість помилкових висновків. А це, у свою чергу, позитивно вплине на рівень управління ризиками банку і на прибутковість його діяльності в цілому.

Для того, щоб наочно відображати фінансовий стан позичальника, доцільно користуватися єдиним, комплексним показником – рейтингом. Для його розрахунку слід визначити складові – фактори впливу. Потім треба побудувати рейтингову шкалу, визначити класи рейтингу позичальників і їх характеристики.

Таблиця 2.7

Найвідоміші системи оцінювання кредитоспроможності

“Правило п’яти сі” (США)	CAMPARI (деякі європейські банки)	CAMELS (Світовий банк)	PARSER (Великобританія)	COPF (Німеччина)
С – character (репутація позичальника) С – scarcity (фінансові можливості) С – capital (капітал, майно) С – collateral (забезпечення) С – conditions (загальні економічні умови)	С – character (репутація позичальника) А – ability (здатність щодо повернення кредиту) М – marge (дохідність кредитної операції) Р – purpose (цільове призначення кредиту) А – amount (розмір кредиту) R – repayment (умови погашення) I – insurance (забезпечення)	С – capital (достатність капіталу) А – assets (якість активів) М – management (менеджмент) Е – earning (надходження) L – liquidity (ліквідність) S – (чутливість до ринкового ризику)	Р – person (репутація позичальника) А – amount (сума кредиту) R – repayment (можливості погашення) S – security (забезпечення) Е – expediency (доцільність кредиту) R – remuneration (винагорода банку)	С – competition (конкуренція в галузі) О – organization (організація діяльності) Р – personnel (персонал, кадри) F – finance (фінанси, доходи)

Далі необхідно визначити алгоритм присвоєння рейтингу. На комплексний рейтинговий показник фінансового стану (позначимо його як Rf) впливають певні чинники (ліквідність, фінансова стійкість, рентабельність тощо). Назвемо їх чинниками I ступеня:

- X1 – показники фінансової стійкості;
- X3 – показники покриття фіксованих платежів;
- X3 – показники маржі;
- X4 – показники рентабельності;
- X5 – показники ліквідності.

Вони, у свою чергу, складаються з різноманітних коефіцієнтів (коефіцієнт швидкої, поточної і загальної ліквідності, коефіцієнт фінансової автономії тощо). Назвемо їх чинниками II ступеня. Їх перелік визначено на основі методики рейтингового агентства Standard&Poor’s.

Для визначення вагомості чинників I ступеня здій-снимо їх ранжирування за методом аналізу ієрархій Т. Сааті [2]. За критеріями інформативності, загальноприйнятості і простоти розрахунку було побудовано матриці попарних порівнянь чинників I ступеня, у результаті чого отримано такі вагові коефіцієнти:

- 1) показники фінансової стійкості – 0,29;
- 2) показники покриття боргу грошовим потоком – 0,35;
- 3) показники маржі – 0,15;
- 4) показники рентабельності – 0,11;
- 5) показники ліквідності – 0,10.

Далі розподілимо ці вагові коефіцієнти між по-казниками III ступеня, що входять до цих груп (склад коефіцієнтів – на основі переліку показників рейтингового агентства Standard&Poor's). Як правило, важливість того чи іншого показника визначають фахівці банку. Для цього на всю систему обраних показників розподіляється 100 пунктів, що становлять одиницю, відповідно відносної (питомої) важливості того чи іншого показника для прийняття рішення щодо кредитування. Оцінка за кожним показником обчислюється шляхом множення ваги цього показника на вагу рангу. Загальну оцінку кредитоспроможності клієнта вимірюють як суму оцінок за кожним показником.

Після обчислення значень наведених коефіцієнтів слід знайти кожному значенню відповідну бальну оцінку, користуючись матрицею кредитних рейтингів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Матриця кредитних рейтингів

Кредитний рейтинг	AAA	AA	A	BBB	BB	B	BBB	BB	B	ГГГ	ГГ	Г	Д	
Кількісна оцінка (кредитний рейтинг)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	вага
Борг / Активи	0,20	0,23	0,32	0,36	0,43	0,45	0,57	0,68	0,91	1,14	1,36	1,59	1,82	0,03
Борг / Капітал	0,43	0,50	0,70	0,80	0,95	1,00	1,25	1,50	2,00	2,50	3,00	3,50	4,00	0,07
Борг / EBITDA	1,50	2,00	3,00	4,00	4,60	5,80	7,00	9,50	12,00	14,00	15,00	16,00	18,00	0,07
EBITDA / % витрати	14,00	12,00	11,00	8,50	6,50	5,20	4,20	3,50	2,10	1,50	1,00	0,60	0,40	0,06
ЕВІТ / % витрати	12,00	10,00	9,00	7,50	5,40	4,50	3,70	2,50	1,80	1,20	0,80	0,40	0,20	0,06
Funds Flow from Operations / % витрати	9,60	8,00	7,20	6,00	4,32	3,60	2,96	2,00	1,44	0,96	0,64	0,32	0,16	0,04
Net Operating CF / % витрати	7,50	6,20	5,00	4,20	3,50	3,00	2,50	1,20	0,80	0,70	0,50	-0,01	-0,05	0,07
Funds Flow from Operations/ Борг	5,40	4,50	3,50	3,20	3,00	2,70	2,50	1,20	0,70	0,40	0,20	-0,01	-0,05	0,05
Funds Flow from Operations/ Борг	0,60	0,50	0,45	0,32	0,26	0,20	0,15	0,12	0,10	0,05	0,02	-0,02	-0,05	0,04
Net Operating CF / Борг	0,40	0,35	0,30	0,25	0,20	0,15	0,10	0,05	0,02	0,02	-0,05	-0,07	-0,10	0,07
Free Cash-Flow / Борг	0,30	0,24	0,20	0,15	0,10	0,08	0,05	0,03	0,01	0,02	-0,05	-0,07	-0,10	0,05
Net Operating CF / Capex	1,50	1,30	1,20	1,00	0,75	0,60	0,50	0,35	0,15	0,10	0,05	-0,02	-0,05	0,03
Валова маржа	0,35	0,32	0,30	0,25	0,20	0,15	0,13	0,08	0,06	0,05	0,03	0,02	0,01	0,03

Кредитний рейтинг	AAA	AA	A	BBB	BB	B	BBB	BB	B	ГГГ	ГГ	Г	Д	вага
Кількісна оцінка (кредитний рейтинг)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Операційна маржа	0,25	0,22	0,20	0,18	0,15	0,12	0,10	0,06	0,05	0,04	-0,01	-0,02	0,00	0,04
Маржа EBITDA	0,18	0,17	0,15	0,14	0,11	0,09	0,06	0,03	0,02	0,01	-0,01	-0,02	-0,05	0,04
Маржа ЧП	0,12	0,12	0,10	0,09	0,07	0,06	0,04	0,02	0,01	0,01	-0,02	-0,05	-0,07	0,04
ROA	0,15	0,11	0,08	0,08	0,06	0,05	0,04	0,04	0,02	0,02	-0,03	-0,04	-0,05	0,055
ROE	0,28	0,25	0,20	0,17	0,14	0,13	0,10	0,08	0,05	0,01	-0,02	-0,05	-0,08	0,055
Current Ratio	2,25	2,00	1,80	1,60	1,50	1,20	1,00	0,80	0,60	0,50	0,40	0,35	0,30	0,04
QuickRatio	0,08	0,07	0,05	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,04
Working Capital Leverage Ratio	5,00	4,00	3,50	3,00	2,00	1,50	1,00	0,90	0,80	0,60	0,50	0,40	0,20	0,02

Як конкретний приклад обчислимо кредитний рейтинг ВАТ «Берегівський КХП» на основі даних фінансової звітності [8]. Цьому позичальникові ПАТ «Промінвестбанк» у період, що аналізується, було надано кредит, але він скоро став проблемним, про що свідчить публічна інформація – ухвала суду про примусове стягнення заборгованості за кредитом.

По-перше, обчислимо значення наведених у табл. 2.9 коефіцієнтів.

Таблиця 2.9

Співвідношення WS і рейтингових оцінок позичальника

рейтинг	AAA	AA	A	BBB	BB	B	BBB	BB	B	ГГГ	ГГ	Г	Д
WS	0,9-1+	0,85-0,9	0,8-0,85	0,7-0,8	0,6-0,7	0,55-0,6	0,5-0,55	0,4-0,5	0,3-0,4	0,2-0,3	0,1-0,2	0-0,1	-0

Далі знайдемо кожному значенню відповідну бальну оцінку з *табл. 2*. Потім обчислимо їхні зважені значення (*Weighted Score*) за такою формулою:

$$WS_i = ((X_{\max} - X_i) / (X_{\max} - 1)) \times W [2],$$

де WS_i – зважене значення i -го показника;

X_{\max} – максимальна бальна оцінка (у нашому випадку 13);

X_i – отримана бальна оцінка i -го показника;

W_i – питома вага i -го показника.

Далі обчислимо WS загальне як суму WS_i -тих. Знайдемо відповідне йому значення з *табл. 4*.

Таблиця 2.10

Розрахунок кредитного рейтингу ВАТ «Берегівський КХП»

Показник	01.01. 2007				01.01. 2008			
	Ratio	Rating	Weight	WS	Ratio	Rating	Weight	WS
Debt Capacity			0,29				0,29	
Debt / Assets	0,476	6	0,03	0,018	0,556	7	0,03	0,015
Debt / Equity Adjusted	2,938	11	0,07	0,012	4,906	13	0,07	0,000
Debt / EBITDA	46,133	13	0,07	0,000	11,736	13	0,07	0,000
EBITDA / Interest Expense	-0,154	13	0,06	0,000	-0,768	13	0,06	0,000
EBIT / Interest Expense	-1,029	13	0,06	0,000	-1,384	13	0,06	0,000
Cash Flow Ratios			0,35				0,35	
FFO / % Expense	-0,274	13	0,04	0,000	-0,240	13	0,04	0,000
Net OperatingCF/% Expense	-4,100	13	0,07	0,000	-4,300	13	0,07	0,000
FCF / % Expense	-3,900	13	0,05	0,000	-4,290	13	0,05	0,000
FFO / Debt	0,038	10	0,04	0,010	0,027	10	0,04	0,010
Net OperatingCF / Debt	-0,390	10	0,07	0,018	-0,420	11	0,07	0,012
FCF / Debt	-0,400	12	0,05	0,004	-0,460	12	0,05	0,004
Net OperatingCF / Capex	0,050	13	0,03	0,000	0,050	13	0,03	0,000
Earnings Ratios			0,15				0,15	
Gross margin	0,161	6	0,03	0,018	0,134	6	0,03	0,018
Operating profit margin	0,150	5	0,04	0,027	0,104	7	0,04	0,020
EBITDA margin	0,022	9	0,04	0,013	0,061	7	0,04	0,020
Net profit margin	0,003	8	0,04	0,017	0,074	5	0,04	0,027
Performance Ratios			0,11				0,11	
ROA	0,069	5	0,055	0,037	0,085	4	0,055	0,041
ROE	0,009	10	0,055	0,014	0,509	1	0,055	0,055
Liquidity Ratios			0,1				0,1	
Current Ratio	1,278	5	0,04	0,027	1,881	2	0,04	0,037
Quick Ratio	0,001	13	0,04	0,000	0,000	13	0,04	0,000
Working Capital Leverage Ratio	1,277	6	0,02	0,012	1,881	5	0,02	0,013
КРЕДИТНИЙ РЕЙТИНГ	ГГ		1	0,22375	ГГГ		1	0,271

Результати оформимо в табл. 2.11. Отже, за результатами аналізу підприємство належить до рейтингового класу ГГ у 2007 році, ГГГ – у 2008-му. Відповідно до цього банк приймає рішення щодо ліміту співпраці з позичальником. Ми запропонували такі варіанти (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Ліміти співпраці з позичальниками відповідно до кредитного рейтингу

Рейтинг	Бал	Характеристика рейтингу	Можливі варіанти співпраці з банком	Премія за ризик	
Інвестиційний клас	AAA	1	Виятковий (найвищий) рівень спроможності позичальника своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями	Надання кредитних інструментів строком до 5 років. Перегляд кредитного рейтингу 1 раз на 6 місяців. Встановлення «м'яких» ковенант (умов дострокового погашення кредиту) на основі планованих довгострокових показників кредитоспроможності: $Borg / \text{Капітал}$, $Borg / EBITDA$, $EBITDA / \text{Процентні витрати}$ = припустиме відхилення = 4-5 класи	-
	AA	2	Дуже високий рівень спроможності позичальника своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями	Надання кредитних інструментів строком до 3 років. Перегляд рейтингу один раз на 6 місяців. Встановлення фінансових ковенант: припустиме відхилення = 3-4 класи	-
	A	3	Високий рівень спроможності позичальника своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями. Однак такий позичальник чутливий до несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах порівняно з позичальниками з більш високими рейтингами	Надання кредитних інструментів строком до 3 років. Перегляд рейтингу один раз на 6 місяців. Установлення фінансових ковенант: припустиме відхилення = 2-3 класи. Необхідне складання прогнозу рейтингу (позитивний, стабільний, негативний)	+1%
	BBB	4	Достатня спроможність позичальника своєчасно та в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями. Однак такий позичальник перебуває під впливом несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах порівняно з позичальниками з більш високими рейтингами	Надання кредитних інструментів строком до 3 років. Перегляд рейтингу один раз на 6 місяців. Установлення фінансових ковенант: припустиме відхилення = 2-3 класи. Необхідне складання прогнозу рейтингу (позитивний, стабільний, негативний)	+1.5%
Спекулятивний клас	BB	5	Боргові зобов'язання позичальника найменшою мірою піддаються ризику невиконання порівняно з позичальниками з рейтингами спекулятивного рівня. Однак можуть виникнути труднощі із своєчасною та в повному обсязі виплатою відсотків і основної суми за борговими зобов'язаннями в разі несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах, хоча найближчим часом вірогідність невиконання позичальником боргових зобов'язань мінімальна	Надання торговельного, перед експортного фінансування оборотного капіталу, документарні операції строком до одного року. Перегляд кредитного рейтингу один раз на 3 місяці, установлення жорстких (1 клас) фінансових і нефінансових ковенант	+2%
	B	6	На даний час позичальник спроможний виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями, але має більш високу вірогідність дефолту за зобов'язаннями, ніж позичальник з рейтингом «сБВ». Позичальник перебуває під впливом несприятливих змін у комерційних, фінансових та економічних умовах порівняно з позичальниками з більш високими рейтингами, що може послабити його спроможність своєчасно і в повному обсязі виплачувати відсотки і основну суму за борговими зобов'язаннями	Фінансування можливе тільки при наданні високоліквідного забезпечення	+3.5%
	BBB	7	Існує вірогідність дефолту за борговими зобов'язаннями позичальника. Своєчасність і обсяг виплати відсотків та основної суми за борговими зобов'язаннями значною мірою залежать від комерційних, фінансових та економічних умов	Індивідуально	+4.5%
	BB	8	Існує висока вірогідність дефолту за борговими зобов'язаннями позичальника в комерційних, фінансових та економічних умовах	Індивідуально	
	B	9	Найближчим часом очікується дефолт за борговими зобов'язаннями позичальника (зокрема в разі порушення справи про банкрутство, анулювання ліцензії на провадження основної діяльності, очікуваного рішення про накладення стягнення на майно чи в іншому аналогічному випадку), але виплати за борговими зобов'язаннями на даний час не припинені	Співпраця з банком не рекомендується (якщо немає стійкої впевненості про поліпшення фінансового стану позичальника протягом найближчих 2-3 місяців)	індивідуально
	ГГ	10	Найближчим часом очікується дефолт за борговими зобов'язаннями позичальника (зокрема в разі порушення справи про банкрутство, анулювання ліцензії на провадження основної діяльності, очікуваного рішення про накладення стягнення на майно чи в іншому аналогічному випадку), але виплати за борговими зобов'язаннями на даний час не припинені	Співпраця з банком не рекомендується (можливе тільки надання в забезпечення з фінансування майнових прав на депозит, розміщений у цьому ж банку у відповідній валюті кредиту)	індивідуально
	Г	11	Дефолт. Виплата процентів і основної суми за борговими зобов'язаннями позичальника призупинена до настання строку платежу без досягнення згоди з кредитором стосовно реструктуризації заборгованості	Співпраця з банком категорично не рекомендується	індивідуально
	ГГ	12			
	Д	13			

Як бачимо, позичальник отримав низький рейтинг фінансового стану – ГГ і ГГГ у 2007 та 2008 роках відповідно. З таким клієнтом банкові співпрацювати не рекомендується, якщо немає впевненості щодо поліпшення його фінансового стану протягом найближчих кількох місяців. Проте, як ми

знаємо, цьому позичальникові кредит було надано, бо за методикою, яка використовувалася на той час у банку, підприємство було визнано кредитоспроможним.

Тому можна сказати, що запропонована модель є ефективною.

Оцінювання фінансового стану позичальника є найвагомішою частиною визначення його кредитоспроможності. Експерти ПАТ «Промінвестбанк», наприклад, вважають, що нефінансові показники (якість менеджменту, аналіз галузі тощо) можуть тільки знизити рейтинг, якщо вони погані, але підвищити не можуть, навіть якщо вони блискучі. На нашу думку, така позиція є не зовсім правильною, але, безперечно, головну увагу слід приділяти саме фінансовим показникам.

Отриманий рейтинговий показник можна використовувати в подальшому визначенні кредитоспроможності позичальника як чинник впливу на комплексний рейтинговий показник кредитоспроможності. Поряд із R_f чинниками впливу тепер будуть якість заставного майна, кредитна історія клієнта, ринкова позиція, перспективи галузі, рівень менеджменту на підприємстві тощо. Так само методом аналізу ієрархій можна буде визначити для них вагові коефіцієнти і обчислити рейтинги. Отримані дані у формі рейтингів слід накопичувати для подальшого статистичного аналізу. Це сприятиме підвищенню ефективності кредитної діяльності банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У зарубіжній банківській діяльності при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта комплексно аналізують такі непорівнювані категорії, як економічні інтереси банку, гарантії повернення кредиту, а також людські якості керівного складу підприємства-боржника. В усіх системах використовують спільні елементи, але, з іншого боку, є й суттєві відмінності. Системи характеристик кредитоспроможності клієнтів, які використовують зарубіжні банківські установи, містять значно більший перелік ознак, ніж визначений Національним банком України. Але, по суті, ці системи дуже схожі – різні їх назви значною мірою визначені різною послідовністю розгляду цих ознак.

Слід зазначити, що в Україні немає чітко розробленої та регламентованої методики розрахунку кредитоспроможності позичальників. Положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затвердженого постановою Правління Національного банку України № 279 від 06 червня 2000 р., лише узагальнено регламентує порядок розрахунку класу позичальника та надає можливість банками самостійно розробляти його.

Типовими недоліками в оцінці кредитоспроможності позичальників за діючим положенням вітчизняними банками такі:

- ігнорування галузевих специфікацій позичальників (орієнтація на середньо галузеві значення окремих показників не дає змоги врахувати особливості виду діяльності позичальників, оскільки середньо галузеві значення є надто узагальненими);
- довільність визначення нормативних значень окремих показників (не має наукового та практичного обґрунтування);
- ігнорування (або суб'єктивність врахування) чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальний результати аналізу;

- деякі параметри фінансового стану визначаються за допомогою різної кількості показників, що викривляє результати аналізу;
- внутрішні методики не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик;
- недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту);
- нехтування показниками, які характеризують чисті грошові потоки, показниками, що нейтралізують вплив локальних особливостей оподаткування, нарахування амортизації тощо.

РОЗДІЛ 3
ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ
КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ-ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб вітчизняними банками

Кредитні операції приносять банківським установам значну частину прибутку, причому вони пов'язані з кредитним ризиком і ризиком втрати ліквідності та платоспроможності, а у кінцевому підсумку – з ризиком банкрутства. Знизити кредитний ризик банку допомагає грамотно розроблена методика оцінки кредитоспроможності. Проблема оцінки потенційних та фактичних позичальників, їх фінансовий стан з точки зору спроможності своєчасно повернути суму основного боргу та відсотків є однією з актуальних проблем банківської діяльності.

З іншого боку, на сучасному етапі розвитку економіки України особливо важливе значення має проблема оцінки кредитоспроможності підприємств-позичальників. Багато підприємств у нашій країні в даний час зазнають труднощів, пов'язаних з отриманням банківських кредитів. Однією з перших стадій при отриманні банківського кредиту є оцінка кредитоспроможності позичальника, і в залежності від її результатів підприємство може одержати позикові кошти за зниженою ставкою відсотка, за звичайною, за завищеною, або отримати відмову у кредитуванні. Усі юридичні особи прагнуть одержати позикові кошти за їх мінімальною вартістю, тому на сьогодні проблема вдалого управління своєю кредитоспроможністю для підприємств є актуальною.

У процесі кредитування суб'єктів господарювання важливого значення набуває оцінка кредитоспроможності позичальника, оскільки саме від того, як буде проведено оцінку, за якими показниками вона буде здійснена, залежатиме в цілому можливість отримання підприємством кредиту та умови його обслуговування. Сутність кредитоспроможності не може бути розкрита

тільки через фінансово-господарське становище позичальника або систему умов, що визначають здатність підприємства залучати позиковий капітал і повертати його в повному обсязі в передбачені строки. Повинне бути бажання своєчасно і в повному обсязі виконувати умови кредитного договору, що свідчить про наявність необхідних моральних якостей позичальника.

Кредитоспроможність – складне, багатоаспектне поняття, що вимагає класифікації. В явному вигляді у спеціальній літературі така класифікація не дається, хоча багато визначень характеризують окремі види кредитоспроможності. Їх систематизація є важливим завданням, оскільки дозволяє банку визначити перелік показників, які враховуються при оцінці конкретного позичальника. Пропонується виділити наступні види кредитоспроможності:

- за терміном запозичення коштів: комерційна (короткострокова) кредитоспроможність; інвестиційна (довгострокова) кредитоспроможність;
- за статусом кредитора: кредитоспроможність, що оцінюється приватною особою; кредитоспроможність, що оцінюється підприємством; кредитоспроможність, що оцінюється кредитною організацією; кредитоспроможність, що оцінюється державою;
- за національною приналежністю позичальника: кредитоспроможність національного позичальника; кредитоспроможність іноземного позичальника;
- за статусом позичальника: кредитоспроможність корпоративного позичальника; кредитоспроможність індивідуального позичальника;
- за масштабами діяльності позичальника: кредитоспроможність позичальника великого бізнесу; кредитоспроможність позичальника середнього бізнесу; кредитоспроможність позичальника малого бізнесу;
- за галузевою приналежністю позичальника: кредитоспроможність промислового підприємства; кредитоспроможність підприємства, що працює у сфері торгівлі і послуг; кредитоспроможність фінансової організації тощо.

Специфіку того або іншого аспекту кредитоспроможності необхідно враховувати при ухваленні конкретного кредитного рішення. Наприклад, методичні рекомендації, що розробляються на підприємстві для аналізу кредитоспроможності контрагентів, повинні будуватися на зовнішніх джерелах інформації більшою мірою, ніж банківські методики оцінки кредитоспроможності корпоративних позичальників. При оцінці довгострокової кредитоспроможності більше уваги необхідно приділяти таким чинникам, як: інфляційні очікування, макроекономічні прогнози, стан виробничих потужностей і ринку збуту позичальника; при оцінці короткострокової кредитоспроможності – структурі балансу, доходам і витратам, грошовим потокам. Оцінка кредитоспроможності малого підприємства неприйнятна без аналізу кредитоспроможності його основних власників. При оцінці великих компаній повинні враховуватися особливості їх організаційних структур управління, роль у групі бізнесу тощо. Отже, кредитоспроможність клієнта у банківській практиці є одним з основних об'єктів оцінки при визначенні доцільності кредитних відносин.

Банк, визначаючи кредитоспроможність позичальника, застосовує комплексну оцінку. Її здійснюють у ході аналізу всіх елементів кредитоспроможності. Сучасні підходи до методології аналізу кредитоспроможності позичальників банками базуються на комплексному застосуванні кількісних і якісних показників. Серед методів і моделей оцінки кредитоспроможності позичальників банками, які широко застосовуються, можна виділити такі групи: класифікаційні (статистичні методи оцінки), до яких належать бальні системи оцінки (рейтингові методики) і моделі прогнозування банкрутств; моделі комплексного аналізу (на основі “напівемпіричних” методологій, тобто тих, які базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту: “правила 6 С”, CAMPARI, PARTS, PARSER тощо).

Українські банки розробляють власні внутрішні положення та методики аналізу кредитоспроможності позичальника, в основу яких, як

правило, покладено методичні рекомендації Національного банку України щодо оцінки банками кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника. У цілому механізм оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників – юридичних осіб – у сучасних умовах складається з двох основних етапів: аналізу фінансового стану потенційного позичальника; аналізу якісних показників діяльності підприємства.

Нами було проведено порівняльний аналіз структури методик провідних банківських установ (табл. 3.1). З табл. 3.1 видно, що фінансовим показникам приділяється більше уваги в методиках ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ КБ Приватбанку, ПАТ «Правекс-Банк» та ПАТ Промінвестбанку. Тільки в методиці ПАТ «Укрсоцбанк» у більшій мірі враховуються якісні фактори, ніж показники фінансового стану.

Таблиця 3.1

Порівняльна характеристика методик оцінки кредитоспроможності позичальника вітчизняних банків, %

Частка у структурі підсумкового показника	АКБ «Укрсоцбанк»	АППБ «Аваль»	КБ «Приватбанк»	АКБ «Правекс-Банк»	Промінвестбанк
Фінансові показники	10,94	76,79	98,27	53,33	65,10
Якісні фактори	89,06	23,21	1,73	46,67	34,90
у тому числі: кредитна історія	4,80	3,41	0,00	4,00	20,30
Забезпечення	3,43	0,00	0,00	26,67	0,00

У методиці ПАТ «Укрсоцбанк» клас позичальника пропорційно залежить від внутрішнього кредитного рейтингу, рівня забезпечення та інших параметрів кредитної угоди. Як видно з аналізу методик оцінки кредитоспроможності українських банків (табл. 3.1), велика увага приділяється саме кредитній історії позичальника (її не враховує лише методика ПАТ КБ «Приватбанк»). Для зменшення кредитного ризику банку доцільно сформувати бюро кредитних історій. Тому для більш об'єктивної оцінки кредитоспроможності необхідно банківській установі

використовувати достовірну інформацію щодо суми минулих кредитів позичальника, прострочок, непогашення кредиту та відсотків за ним, або дострокового повернення кредитних коштів. Рівню забезпечення приділяється суттєва увага лише в методиках ПАТ “Укрсоцбанк” та ПАТ “Правекс-Банк”.

Для того, щоб з’ясувати, як залежить можливість підприємства отримати кредит в банку та на яких умовах, нами було проведено розрахунок класу позичальника на основі методик провідних вітчизняних банків. Результати розрахунків наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика методик оцінки кредитоспроможності машинобудівного підприємства, %

Частка у структурі підсумкового показника	АКБ “Укрсоцбанк”	АППБ “Аваль”	КБ “Приватбанк”	АКБ “Правекс-Банк”	Промінвестбанк
Фінансові показники	16,27	82,80	97,66	49,11	21,10
Якісні фактори	83,73	17,20	2,34	50,89	78,90
у тому числі: кредитна історія	7,65	3,19	0,00	4,46	46,10
забезпечення	2,00	0,00	0,00	29,46	0,00
Клас позичальника	Б	А	Б	А	В

Як бачимо з проведеної порівняльної характеристики методик оцінки кредитоспроможності сучасних банківських установ (табл. 3.2), підприємству, яке має нестійкий фінансовий стан, різними банками присвоєно різний клас позичальника; при цьому всі розрахунки проводились на основі однакових вихідних даних про фінансовий стан та про якісну сторону діяльності підприємства. Необхідно також відзначити, що розбіжність у класі позичальника досить суттєва від класу “А” (ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ “Правекс-Банк”) до класу “В” (ПАТ “Укрсоцбанк”). В залежності від класу позичальника банк визначає умови кредитування підприємства. Таким чином, підприємство зможе отримати кредитні кошти в ПАТ «Райффайзен банк Аваль» за більш низькою ціною, ніж в ПАТ “Укрсоцбанк”.

Отже, банку при розробці методики оцінки кредитоспроможності позичальника необхідно враховувати не тільки кредитний ризик, але й сучасний розвиток підприємств, а також зростання конкуренції на ринку кредитних послуг. Безперечно, що завищення класу позичальника призводить до зростання рівня кредитного ризику банківської установи, а з іншого боку, заниження класу позичальника призводить до зниження попиту на кредитні ресурси з боку суб'єктів господарювання. Тому при розробці методики оцінки кредитоспроможності позичальника необхідно максимально врахувати особливості його фінансово-господарської діяльності.

3.2. Шляхи поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняними банками

Особливості становлення банківської системи мають велике значення для аналізу формування й еволюції поняття “кредитоспроможність”, розкриття його економічного змісту та характеристик. Економісти розглядають кредитоспроможність із різних точок зору, які переважали в певний період соціально-економічного розвитку.

Визначення кредитоспроможності позичальника банком – це комплексна якісна оцінка, результат аналізу, під час якого накопичується необхідна для прийняття рішення інформація. Зважаючи на ці відомості, банк приймає рішення про обґрунтованість та умови надання кредиту (доцільність продовження кредитних відносин або їх припинення).

Нині в банках України застосовується вельми широкий спектр методик визначення кредитоспроможності позичальника. Кожен банк розробляє власну систему оцінки, враховуючи певні особливості кредитної політики, технологічний потенціал, спеціалізацію, конкретні умови кредитного договору, пріоритети в роботі, позиціонування на ринку, стан взаємовідносин із клієнтами, рівень економічної та політичної стабільності в державі тощо. Водночас є методика Національного банку України щодо оцінки фінансового стану позичальників, яка була затверджена ще в 2000 році [1] та має суттєве

значення при формуванні резервів комерційними банками під можливі втрати від кредитних операцій.

Різні методики відрізняються одна від одної кількістю показників, які є складовими загального рейтингу позичальника, а також окремими підходами до індикативних характеристик та пріоритетністю кожної з них. Якби склад показників залишався універсальним для всіх банків та країн, то можна було б обмінюватися статистикою та систематизувати інформацію у глобальному масштабі. Проте реалії свідчать про відсутність єдності серед різних країн, банків та авторів у виборі системи показників. У рамках вирішення дилеми “ризик – прибутковість” позичальники, що мають слабші фінансові позиції (більш схильні до ризику), повинні платити за кредит більше, ніж надійніші позичальники.

Водночас складність оцінки кредитоспроможності зумовлює застосування різноманітних підходів до такого завдання – залежно від особливостей позичальників та від намірів банку-кредитора. При цьому необхідно підкреслити: різні способи оцінки кредитоспроможності не виключають, а доповнюють один одного, тобто застосовувати їх необхідно комплексно. Цікавою є думка, що однією з найважливіших проблем, з якою мають упоратися вітчизняні банки, є визначення системи показників, які б комплексно характеризували кредитоспроможність позичальників [2].

Фінансова криза, яка суттєво вплинула на банківську систему України, непрозорість банків щодо якості їхніх кредитних портфелів, і, як наслідок, їхньої фінансової стійкості, засвідчили наявність суттєвих недоліків щодо методів оцінки реального кредитного ризику. Водночас значна частка іноземного капіталу в банківській системі України та впровадження західних технологій оцінки кредитоспроможності, рейтингових систем призводять до суттєвої розбіжності між методами оцінки кредитного ризику української та західної банківських шкіл.

Повільне впровадження суттєвих змін до українського законодавства щодо оцінки кредитного ризику відповідно до вимог Базеля II свідчить про

актуальність дослідження та визначення можливих шляхів удосконалення методів і систем оцінки кредитоспроможності українськими банками та банківською системою в цілому.

Уперше поняття “кредитоспроможність” з’явилося в економічній літературі у XVIII ст. У своїх роботах його використовували А.Сміт та Д.Кейнс, Н.Бунге та В.Косинський. О.Лаврушин у науковій роботі [3] вельми детально подав аналіз еволюції кредитоспроможності, від початку розвитку банківської справи до сучасного етапу.

Нині серед науковців та практиків широко використовується таке визначення: “кредитоспроможність позичальника – це можливості щодо здійснення угод з надання фінансовою установою кредиту на умовах повернення, строковості та платності або, іншими словами, спроможність до здійснення кредитної угоди”.

У процесі управління кредитним ризиком комерційні банки використовують сукупність критеріїв та показників, розгляд та аналіз яких дає змогу зробити висновок про рівень кредитоспроможності позичальника.

Проблема вибору показників для оцінки кредитоспроможності позичальника (змоги вчасно виконувати свої обов’язки) була актуальною в усі періоди розвитку банківської справи й увійшла до економічної літератури як проблема визначення кредитоспроможності.

Ці питання активно досліджували радянські економісти ще за часів нової економічної політики (неп, 1921-1929 рр.), а також з кінця 80-х років XX століття, під час розгортання програми економічних реформ в СРСР [4].

Упродовж багатьох десятиліть зарубіжні комерційні банки на практиці випробовували різні системи оцінки кредитоспроможності клієнтів. Чимало з них витримали перевірку часом й використовуються донині у світовій практиці. Основна проблема полягає в тому, що розгляд лише фінансових показників підприємства недостатній для виявлення рівня його кредитоспроможності в цілому. Аналіз сукупності кількісних та якісних

показників позичальника дав змогу перейти до інтегрального значення – кредитного рейтингу.

Рейтингом кредитоспроможності (кредитним рейтингом) є універсальне значення, сформоване на підставі значень певної кількості показників. Рейтинг кредитоспроможності визначається як оцінка ризику позичальника на основі чітких рейтингових критеріїв, на яких також ґрунтується оцінка ймовірності дефолту. Визначення рейтингу має включати опис ступеня ризику дефолту, що є типовим для позичальників цієї категорії, та критерії, які використовуються для цього рівня кредитного ризику.

Термін “рейтингова система” включає методи, процедури, системи контролю та збору даних, а також інформаційні системи, які сприяють здійсненню оцінки кредитного ризику, затвердженню внутрішніх рейтингів, визначенню якісних та кількісних оцінок ймовірності дефолту та збитків [5].

Проведене Федеральною резервною системою США в 1995 році опитування 115 американських банків засвідчило, що вже в той час 85% банків використовували внутрішні системи рейтингової оцінки позик та позичальників [6].

Причому, серед великих банків усі 100% кредитних установ надавали позичальникам кредитні рейтинги. Опитування виявило, що більшість банків (80%) розглядає не лише кредитний рейтинг позичальника, а й рейтинг кредиту, що надається певному позичальнику; 97% абсолютного обсягу кредитного портфеля досліджених банків отримали оцінку кредитного рейтингу.

Очевидно, що необхідність змін усвідомлюють й органи банківського нагляду західних країн. На сучасному етапі кредитний рейтинг є основою системи управління кредитним ризиком. У рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо адекватності капіталу рівню ризику (Базель II) рейтингова система зайняла суттєву частину за підходом на основі внутрішніх рейтингів (Internal rating based, скорочено IRB-підхід).

Основний принцип щодо підходу полягає в тому, що рейтингова система, механізми та процедури оцінки ризиків забезпечують якісну оцінку позичальника та операційних характеристик, диференціацію ризиків, точну та послідовну кількісну оцінку ризиків, що адаптовані до умов ринку, банківських продуктів та практик окремих банків. Кожен орган банківського нагляду повинен розробити детальні процедури аналізу для отримання фактичних доказів того, що банківські системи управління та контролю є адекватною базою для застосування IRB-підходу – найдосконалішого та найскладнішого щодо оцінки адекватності рівня капіталу рівню ризику.

У теоретичному контексті необхідно розглядати і водночас розрізняти поняття рейтингу позичальника та рейтингу позики. Обидва цих поняття стосуються кредиту, однак якщо рейтинг позичальника цілком та повністю базується на його кредитоспроможності, то рейтинг позики враховує додаткові особливості конкретної кредитної угоди, такі як достатність та ліквідність застави, строк кредиту, наявність гарантій та порук тощо. Кредитний рейтинг позичальника є більш загальним базовим показником порівняно з рейтингом позики. Так, провідні рейтингові агентства регулярно публікують не тільки кредитні рейтинги організацій, а й рейтинги їхніх зобов'язань з урахуванням індивідуальних умов цих зобов'язань.

Процес присвоєння кредитного рейтингу полягає в переході від декількох показників, властивих діяльності позичальника, до агрегованого значення одного показника, що характеризує клас кредитоспроможності. Поява рейтингу зумовлена необхідністю визначення єдиного показника, що має високий рівень інформативності при аналізі кредитоспроможності.

Кредитний рейтинг використовується банками для різних цілей, зокрема для:

- визначення вартості ресурсів (низький рівень кредитоспроможності збільшує надбавку за ризик, зменшуючи таким чином привабливість залучення коштів);
- формування резервів під можливі втрати за позиками;

- визначення лімітів кредитування;
- аналізу кредитного портфеля в розрізі класів кредитного рейтингу з метою оцінки кредитного ризику;
- винагороди кредитних працівників.

Кредитний рейтинг доцільно розглядати в кількох площинах:

- з позиції органів банківського нагляду;
- з позиції комерційних банків.

Основними документами банківського нагляду, що регламентують порядок розрахунку кредитного ризику в Україні, є нормативні документи Національного банку України, зокрема Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [1]. Відповідно до положення, класифікація виданих позик та оцінка кредитного ризику здійснюються на комплексній основі: залежно від фінансового стану позичальника, оціненого із застосуванням підходів, що використовувалися у вітчизняній і міжнародній банківській практиці, спроможності позичальника погашати основну суму боргу і сплачувати банку визначені договором відсотки, комісійні та інші платежі, а також залежно від інших критеріїв, наведених у цьому положенні.

Метою оцінки фінансового стану, згідно з положенням Національного банку України, є адекватне формування резерву під кредитні ризики – визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

З метою розрахунку обсягу резерву під кредитні ризики та визначення чистого кредитного ризику аналітики банку мають проаналізувати стан кредитного портфеля. Аналіз кредитного портфеля та класифікація кредитних операцій (валового кредитного ризику) здійснюються за такими критеріями:

- оцінка фінансового стану позичальника (контрагента банку);

- визначення якості обслуговування позичальником (контрагентом банку) кредитної заборгованості за основною сумою і відсотками (з урахуванням комісій та інших платежів із обслуговування боргу) у розрізі кожної окремої заборгованості;
- спроможність позичальника надалі обслуговувати цей борг;
- рівень забезпечення кредитної операції.

Враховуючи мету положення, доходимо висновку, що методика має кілька недоліків, а саме: експертний метод розробки методики (тобто відсутність статистичного моделювання) та ретроспективність аналізу. Адже основним критерієм міграції позики з однієї категорії в іншу є фактична наявність простроченої заборгованості за кредитною операцією. Класифікація лише констатує реальне погіршення якості позики, але вона не дає змоги розраховувати ймовірність такого погіршення на найближчу перспективу, особливо на тому етапі, коли платежі за позикою ще не були простроченими.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно з його внутрішніми положеннями щодо проведення активних операцій (кредитних) та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника (контрагента банку). При цьому необхідно враховувати вимоги положення НБУ № 279, яке передбачає необхідність визначення ґрунтовних, технічно виважених критеріїв економічної оцінки фінансової діяльності позичальників (контрагентів банку) на підставі аналізу їх балансів і звітів про фінансові результати в динаміці тощо.

Незважаючи на те, що перелік фінансових показників і порядок їх розрахунку банк визначає самостійно, можливий розподіл позичальників за їх фінансовим станом на три категорії: добрий, середній та поганий. Це значно підвищує достовірність визначення рівня кредитного ризику. Завдання ж банку – заздалегідь розрахувати та визначити, яка позика може в майбутньому стати проблемною. Слід також акцентувати увагу на суттєвій

розбіжності визначення мети використання кредитного рейтингу в банківській практиці вітчизняних та іноземних банків.

Як уже наголошувалося вище, основним показником кредитоспроможності позичальника на сучасному етапі розвитку банківської справи є кредитний рейтинг, який позначається певною літерою, цифрою, або їх комбінацією та визначає спроможність позичальника до здійснення кредитної операції. Високий індекс рейтингу свідчить про високий клас кредитоспроможності, низький – відповідно про надмірний рівень ризику. Проте вітчизняна банківська практика зупиняється на цьому етапі, завершуючи процес оцінки. Але присвоєння кредитного рейтингу не може й не має бути єдиною метою аналізу кредитоспроможності, необхідно також встановити залежність між значенням кредитного рейтингу та рівнем кредитного ризику. У вітчизняній практиці інтерпретація рейтингу з позиції рівня кредитного ризику відбувається суб'єктивно: рейтинг класу А, наприклад, відповідає низькому рівню кредитного ризику; рейтинг класу В – середньому тощо (всього є п'ять класів).

Кредитний рейтинг, що розраховується західними банками, має інше змістовне значення, воно значно розширене та засноване на математично-статистичних розрахунках. Кінцевим результатом оцінки кредитоспроможності позичальника є не сам рейтинг, а показник вірогідності дефолту позичальника (probability of default, PD). Тому банки розвинутих країн застосовують побудову так званих матриць зміни кредитного рейтингу (transition matrix), за допомогою яких оцінюють вірогідність зміни класу кредитоспроможності з часом (інша назва – таблиця міграції рейтингу (rating migration)).

Спочатку такі матриці набули широкого поширення в діяльності світових рейтингових агентств, а нині успішно використовуються й західними комерційними банками. Вони ґрунтуються на інформації минулих періодів про дефолти за позиками з різним кредитним рейтингом.

Як результат, на сучасному етапі розвитку західної банківської справи основним показником оцінки кредитоспроможності є не просто кредитний рейтинг позичальника, а ймовірність дефолту, що відповідає певному рейтингу. Присвоєння кредитного рейтингу вже не є основною метою оцінки кредитоспроможності, а лише одним із етапів такої оцінки.

У вітчизняній банківській практиці склалася дещо інша ситуація. З одного боку, комерційні банки змушені розраховувати показники та нормативи кредитного ризику відповідно до вимог НБУ. Ці показники не можуть бути дієвим інструментом управління кредитними ризиками, оскільки не лише не враховують відмінності, що об'єктивно виникають під час діяльності позичальників, а й не спроможні визначити рівень ризику на найближчу перспективу. З іншого боку, необхідність щоденного моніторингу кредитного ризику змушує банки розробляти власні розрахункові методики. Це ускладнює роботу банку, збільшує документообіг та витрати праці. Зокрема, переважна більшість банків з іноземним капіталом вимушені розраховувати рейтинг двічі: відповідно до вимог НБУ та відповідно до внутрішніх банківських рейтингових систем.

На нашу думку, Національному банку України було б доцільно використати практичні розробки західних банківських наглядових органів щодо впровадження рекомендацій за нормативами Базеля II, серед яких суттєве значення мають методичні засади впровадження рейтингових систем. Наприклад, НБУ рекомендує впровадити диференційований підхід до оцінки фінансового стану клієнта. Для клієнтів – юридичних осіб такими показниками можуть бути період діяльності з моменту державної реєстрації, наявність або відсутність мережі філій та дочірніх компаній (у т. ч. за кордоном), розмір щорічного прибутку або збитку (сума прибутку або збитку за попередній рік), сума депозитів у інших банках, наявність цінних паперів, що перебувають у власності (вид цінного паперу, сума, кількість, емітент, динаміка котирування), сума заборгованості за кредитами в інших банках, сума заборгованості за кредитами, отриманими від нерезидентів,

наявність/відсутність поточних (у т. ч. карткових) рахунків у інших банках, здійснення клієнтом зовнішньоекономічної діяльності та її напряду (зовнішньоекономічні угоди: суми; термін дії; країна; банк, що забезпечує розрахунки), кількість штатних працівників тощо. На жаль, ці нормативи не мають статистичного обґрунтування, ніяк не відображають взаємозв'язок між рівнем кредитоспроможності позичальника та розміром кредитного ризику.

Для порівняння: надійною основою для визначення математичної ймовірності дефолту є міжнародні кредитні рейтинги. Міжнародне рейтингове агентство Стандарт енд Пурс (Standard and Poor's) упродовж 20 років накопичує статистику дефолтів позичальників різних рейтингових категорій.

Враховуючи складність підходу на основі внутрішніх рейтингів та вельми жорсткі вимоги Базеля II щодо його впровадження, можемо передбачити, що розрахунок кредитного рейтингу не матиме масштабного застосування.

Зокрема, Базельський комітет наголошує: “банки повинні продемонструвати, що їхні внутрішні рейтингові системи надійні та незмінні впродовж певного часу”. Принципи функціонування внутрішніх банківських систем мають збігатися з вимогами Базельського комітету, а термін, протягом якого IRB-системи використовуються в банківській діяльності на щоденній основі, має становити щонайменше три роки.

Рейтингові системи, які б задовольняли вимоги IRB-підходу, можуть присвоювати рейтинги двох видів: рейтинг позичальника та рейтинг за конкретним зобов'язанням. Кількість класів рейтингової оцінки має становити від 8 до 10, причому охоплення підприємств кредитним рейтингом повинно становити 100%. Незважаючи на значну трудомісткість, складність упровадження таких систем і вимог Базеля II в цілому, вважаємо, їх треба приймати. Адже відсутність дій щодо їх впровадження має суттєвий негативний вплив на українську банківську систему та конкурентоспроможність українських комерційних банків. Тому дуже

важливо, щоб Національний банк України разом із іншими державними установами, вживав заходів щодо синхронізації вітчизняних та західних пруденційних вимог щодо достатності капіталу. Саме зараз на часі – розробка відповідних критеріїв оцінки кредитного ризику з використанням кредитного рейтингу.

Національному банку України, на нашу думку, було б доцільно, створити спільну з комерційними банками робочу групу для обговорення нагальних питань системи оцінки кредитоспроможності позичальників. Також дуже важливо врахувати досвід інших країн, зокрема Росії.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Важливою причиною появи проблемних кредитів (залежно від специфіки позичальників та від намірів конкретного банку-кредитора) є недостатність вичерпної кредитної інформації, яка суттєво впливає на оцінку кредитоспроможності. Правильна оцінка кредитоспроможності неможлива без такої інформації.

Питання обміну інформацією через системи обігу кредитних ресурсів в Україні суттєво досліджено Німецькою консультаційною групою з питань економічних реформ. Згідно з пропозиціями групи, є три вельми ефективні паралельні напрями розбудови таких систем:

- удосконалення державного реєстру ненадійних позичальників через запровадження обов'язкової участі комерційних банків у ньому і забезпечення конфіденційності інформації шляхом внесення відповідних змін до закону “Про банки і банківську діяльність”;

- створення державного реєстру великих кредитів, які можуть бути потенційно небезпечними для стабільності всієї банківської системи; саме такий реєстр має вчасно інформувати комерційні банки та органи банківського нагляду про виникнення кредитних ризиків;

- сприяння розвитку приватних кредитних бюро через прийняття відповідного законодавства та створення сприятливих умов, адже кредитні бюро не потребують прямої участі уряду, але мають значний позитивний вплив на фінансову стабільність у країні та ефективний розподіл кредитів.

Дії Національного банку України останнім часом свідчать про високу активність у напрямі реалізації регулятором політики банківського нагляду відповідно до рекомендацій міжнародних експертів.

Таким чином, перспективним шляхом удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників комерційних банків є розробка та подальше вдосконалення єдиної рейтингової системи. Держава також має забезпечити вдосконалення механізму обміну кредитною інформацією для забезпечення точності рейтингової моделі, об'єктивності та неупередженості

кредитних рішень. Цей комплекс заходів дає змогу суттєво поліпшити рівень оцінки кредитоспроможності позичальників, забезпечити вдосконалення її методики, а завдяки цьому поліпшити безпосередньо процес кредитування, принципи прийняття рішення, вдосконалити механізми управління кредитним портфелем банків, принципи кредитної політики та методи формування резервів адекватно до ймовірності дефолту позичальників та їхніх окремих кредитних операцій.

ВИСНОВКИ

Актуальність теми дипломної роботи полягає у тому, що при наданні кредиту будь-який банк стикається з необхідністю оцінки кредитоспроможності позичальника. Ця процедура є обов'язковою, адже від її результатів залежить ефективність як окремої кредитної угоди, так і кредитної діяльності банку в цілому. Адекватна оцінка кредитоспроможності позичальника є однією з найважливіших умов успішної кредитної діяльності банку. Сьогодні банківськими установами розробляються різні підходи щодо аналізу кредитоспроможності позичальника. Причому кожен банк розробляє власну методику оцінки фінансового стану потенційного позичальника з урахуванням конкретних умов договору.

Слід зазначити, що в Україні немає чітко розробленої та регламентованої на законодавчому рівні методики розрахунку кредитоспроможності позичальників. Лише положення «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затвердженого постановою Правління Національного Банку України №279 від 06 червня 2000 р., поверхнево регламентує порядок розрахунку класу позичальника.

Кредитна діяльність банку завжди пов'язана з ризиком невиконання позичальником умов кредитного договору, зокрема: порушення строків погашення позичкових коштів; несплати відсотків кредитом; неповернення основної суми боргу. Ймовірність настання та величини ризику залежить від багатьох факторів: клієнти діють у специфічних галузях; підприємства-позичальники мають різний технічний і фінансовий стан; перспективи розвитку діяльності підприємств тощо. За цих умов конкретних умов банківським спеціалістам хоча дуже важко, але вкрай необхідно вміти встановлювати і оцінювати поточний фінансовий та господарський стан потенційного позичальника, прогнозувати тенденції їх змін, можливості дотримання своїх зобов'язань за кредитним договором. А результатом

систематично неправильно здійснюваного оцінювання кредитоспроможності позичальників може слугувати погіршення якості кредитного портфеля банку, яке, до того ж, спричинює і використання зайвого резервування. Вирішенням проблеми є розроблення і використання обґрунтованої методики, що дасть змогу банку найбільш реально оцінювати кредитоспроможність позичальників.

Треба зазначити, що методика аналізу кредитоспроможності позичальника-юридичних осіб, рекомендована НБУ має свої недоліки: неповний аналіз фінансового стану потенційного позичальника ; відсутність урахування рівня забезпечення кредиту.

При цьому теоретичні (рекомендовані) значення показників, що використовуються при оцінці та аналізі кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб, розглядаються як середні для будь - яких підприємств, незалежно від галузі, специфіки діяльності та розмірів - це знижує ефективність аналізу . Значення коефіцієнтів абсолютної ліквідності для підприємств торгівлі і сільського господарства не можуть бути однаковими. Отже, актуальною проблемою оцінки кредитоспроможності позичальників банківських установ залишається вироблення системи критеріальних значень коефіцієнтів фінансового стану для їхнього порівняння, оскільки існує множинна значень, обумовлена галузевою приналежністю, а приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності суб'єктів господарювання. Тобто результати порівняння фінансових показників підприємства можуть дати кредиторів лише оцінки загальної тенденції розвитку потенційного позичальника.

Також значною проблемою в оцінці кредитоспроможності позичальника є те, що по-перше, інформація в балансах і звітах дуже часто не відображає дійсного стану справ конкретного підприємства. Багато з них для оптимізації оподаткування розробляють фінансові схеми таким чином, що реальна картина істотно відрізняється від офіційної звітності. Крім цього,

часто підприємства для отримання кредиту використовують прийом «прикрашення» звітності, щоб створити видимість вищих показників. По-друге, інфляція дуже перекручує дані бухгалтерських звітів, що також негативно впливає на ступінь об'єктивності аналізу, і співробітники кредитних підрозділів не завжди можуть дати правильну оцінку платоспроможності позичальника на основі отриманих результатів шляхом обчислення коефіцієнтів. По-третє, оціночні коефіцієнти надають аналітику статичну інформацію (на певну дату) про платоспроможність підприємства і, таким чином, об'єктивність аналізу падає. У банківській практиці основний акцент робиться на оцінку поточної ситуації, тобто завжди використовується інформація минулих періодів, тоді як в західних банках увага аналітика направлена не тільки на аналіз попередньої діяльності позичальника, а й прогнозування подальшої його роботи.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне розкриття наступної інформації для більш детальної оцінки позичальника:

1. Офіційна структура власності позичальника, а саме:

- перелік офіційних власників підприємства з вказанням обов'язково частки кожного в статутному капіталі позичальника;

- для власників – юридичних осіб необхідно вказувати код ЄДРПОУ, для фізичних – ідентифікаційний код.

2. Реальна структура власників: обов'язково має бути надана інформація щодо фізичної особи або осіб, які контролюють окремо або сукупно, прямо або опосередковано більше 75% статутного капіталу компанії.

3. Кредитна історія: аналізується попередній досвід роботи з кредитами. Позитивною характеристикою підприємства – позичальника є погашення попередніх кредитів та свідчення того, що воно працює відповідально. Також, слід звернути увагу на кредитну історію інших фірм керівника (колишніх та діючих).

4. Ділова активність підприємства. Проводячи аналіз положення підприємства – позичальника на ринку факторів виробництва та готової продукції працівниками банківської установи використовуються дані, отримані від засобів масової інформації, результати аналізу галузі та інформацію, отриману після співбесіди з контрагентами позичальника. Основна увага приділяється: відповідності рівня якості продукції підприємства їх цінам і вимогам ринку; конкурентоспроможність продукції; розробка нових видів продукції.

До оцінки факторів виробництва включають кваліфікацію працівників, стан виробничих приміщень та обладнання та місце розташування підприємства. Не менш важливим фактором є також структура клієнтської бази (споживачів). Клієнтська структура має бути добре розвинутою. Основна мета аналізу кредитоспроможності визначити здатність і готовність позичальника повернути запрошену позику відповідно до умов кредитного договору . Банк, перш ніж надати кредит, визначає міру ризику , яку він готовий узяти на себе, і розмір кредиту , який може бути наданий.

Кредитоспроможність позичальника передбачає наявність передумов для здобуття кредиту і здатність повернути наданий кредит відповідно до умов кредитного договору . Але зв'язку з відсутністю єдиної бази даних середньогалузевих, мінімальних і найкращих для конкретної галузі показників реальна оцінка фінансового стану підприємства банком-кредитором ускладнюється. Тому, необхідним є створення міжбанківської інформаційної бази, до якої за результатами аналітичної роботи банківських працівників з підприємствами різних галузей економіки заносилися б значення показників фінансового стану підприємств, що належать до різних галузей економіки, з метою вироблення їхніх оптимальних величин по галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алавердов А.Р. Стратегический менеджмент в коммерческом банке. – М.: Маркет ДС, 2007. – 576 с.
2. Агапова Т. Н. Кластеризация заемщиков с многомерными характеристиками // Финансы и кредит. – 2004. – № 4 (142). – С. 12–15.
3. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М.Герасимович, М.Д.Алексеекно, І.М.Парасій-Вергуненко; За ред. А.М.Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2004. – 600 с.
4. Андрушків, Т. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників банками в період розвитку економічної кризи [Текст] / Т. Андрушків, Н. Андрушків // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 91-95.
5. Атлас М.С. Кредитный механизм и его роль в повышении эффективности общественного производства. – М.: Финансы и статистика, 1981. – 256 с.
6. Бондаренко, С. Сравнительный анализ методик оценки кредитоспособности заемщика [Текст] / С. Бондаренко // Финансы и кредит. – 2008. – № 24. – С. 12-18.
7. Бордюг, В. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку [Текст] / В. Бордюг // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3 – С. 112-115.
8. Банковский менеджмент [Текст] : учебное пособие / А. А. Кириченко ; Мин-во образования Украины, Центр коммерческой дипломатии Ин-та экономики, управления и хоз. права. – К. : Надра, 1998. – 464 с. – ISBN 966-70-21-13-0.
9. Банківська енциклопедія [Текст] / ред. А. М. Мороз. – К. : Ельтон, 2008. – 328 с. – ISBN 5-87272-013-0.
10. Банківське кредитування / За ред. С.К.Реверчука. – К.: Атіка, 2008. – 648 с.
11. Банківський менеджмент: Навч. посіб / О.Кириченко, І.Гіленко, А.Ятченко. – К.: Основи, 1999. – 671 с.

12. Банківські операції: Підручник / За ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
13. Банковское дело: современная система кредитования / Под ред. О.И.Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2008. – 264 с.
14. Банковское дело: Учебник. / Под ред. проф. В.И.Колесникова, проф. Л.П.Кроливецкой. – МС.: Финансы и статистика, 1996. – 420 с.
15. Белоглазова Г.Н., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. Организация деятельности коммерческого банка. – М.: Высшее образование, 2008. – 422 с.
16. Бланк, И. А. Словарь-справочник финансового менеджера [Текст] / И. А. Бланк. – К.: “Ника-Центр”. – 1998. – 480 с. – ISBN 5-89329-057-9.
17. Бондаренко Ю.В. Порівняльний аналіз підходів щодо оцінки кредитоспроможності позичальника – юридичної особи / Ю.В. Бондаренко // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. Серія: Економічні науки. – 2012. - № 1. – С. 18-25.
18. Бордюг В.В. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку / В.В.Бордюг // Вісник університету банківської справи національного банку України. – 2008. - № 3. – С. 112-115.
19. Бугель, Ю. Основні шляхи вдосконалення сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / Ю. Бугель // Банківська справа. – 2007. – № 4. – С. 54-60.
20. Буркальцева Д. Механізми кредитування економіки в умовах трансформації перетворень / Д. І. Буркальцева // Банківська справа. – 2008. – № 4 (82). – С. 67–75.
21. Васюренко О.В. Банківські операції. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 255 с.
22. Васюренко О.В. Менеджмент кредитних операцій у комерційних банках. – Харків: Оригінал, 1998. – 72 с.
23. Васюренко О.В., Подчесова В.Ю. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - № 1. – С. 170-177.

24. Версаль Н.І., Дорошенко Т.В. Теорія кредиту: Навч. посіб. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 483 с.
25. Вишняков И. В. Методы и модели оценки кредитоспособности заемщиков. – СПб: Изд-во СПбГИЭА, 1998. – С. 18–44.
26. Вітлінський В. Концепція стратегії кредитного ризику [Текст] / В. Вітлінський, Г. Великоіваненко, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. - № 1. – С. 39-42.
27. Вітлінський, В. В. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] / В.В. Вітлінський . – Знання – 2000. – 251 с. – ISBN 966-620-027-9.
28. Вовк В.Я., Хмеленко О.В. Кредитування і контроль. – К.: Знання, 2008. – 463 с.
29. Галасюк В. В. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників [Текст] / В. В. Галасюк // Вісник НБУ. – 2001. - № 9. – С. 54-57.
30. Галасюк, В. Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? [Текст] / В. Галасюк, В. Галасюк // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 5. – С. 54-56.
31. Гідулян А. Поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників / А. Гідулян // Вісник НБУ. – 2012. - № 1. – С. 53.
32. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М.Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін. / За заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 450 с.
33. Грошово-кредитна система України в умовах ринкових перетворень в економіці: Монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Карт-Бланш», 2007. – 308 с.
34. Гуцал І.С. Функціонування кредитного механізму в Україні в перехідній до ринку період. – Тернопіль: «Збруч», 1999. – 312 с.
35. Деньги, кредит, банки / Под общ. ред. Г.И.Кравцовой. – Минск: Меркование, 1994. – 340 с.
36. Деньги, кредит. Банки: Учебник / Под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 464 с.

37. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
38. Довгань Ж.М. Управління кредитними ризиками банків в умовах економічної кризи // Вісник НБУ. – 2010. - № 8. – С. 51-55.
39. Долан Э.Дж., Кэмбелл К.Д., Кэмбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-процентная политика / Пер. с англ. В.Лукашевича и др. / Под ред. В. Лукашевича. – Л., 1991. – 448 с.
40. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.1 / Ред. кол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 470 с.
41. Ендовицкий, Д. А. Анализ и оценка кредитоспособности заемщика [Текст] : учебно-практическое пособие / Д. А. Ендовицкий, И. В. Бочарова. – М. : КНОРУС. – 2005. – 272 с. – ISBN 5-85971-128-X.
42. Єгоричева С.Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах. – К.: Центр учбової літератури, 2007.- 208 с.
43. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. - № 1. – С. 3-47.
44. Закон України “Про заставу” від 02.10.1992 р. (№2854-12) // Відомості Верховної Ради. 2000. - № 49. – С. 326-336.
45. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. - № 7. – С. 3-23.
46. Земсков В.В. Кредитный механизм и его роль в повышении эффективности общественного производства. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 94 с.
47. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків. Затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. - № 6. – С. 3-35.

48. Кейнс Дж. М. Избранные произведения / Пер. с англ. – М.: Экономика, 1993. – 359 с.
49. Конопатська Л.В. Регулювання кредитної діяльності банків з боку Національного банку України // Фінанси, облік і аудит. – 2010. - № 16. – С. 82-89.
50. Лаврушин О. І. Банківська справа: сучасна система кредитування : [навч. посібник] / О. І. Лаврушин, О. Н. Афанасьєва, С. Л. Корнієнко. – М. : Кнорус, 2007. – 264 с.
51. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования. – М.: КНОРУС. – 2009. – С. 39.
52. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 215 с.
53. Лексис В. Кредит и банки / Пер. с нем. – М.: Перспектива, 1994. – 150 с.
54. Ли В.О. Об оценке кредитоспособности заемщика (российский и зару бежный опыт) // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 50–54. // http://www.diplom.krsk.info/article_6.htm.
55. Лукашенко В., Федотов В. Экономика, кредитный бум и устойчивость банковской системы // Банковское дело. – 2006. - № 2. – С. 50-57.
56. Магомедов Г.И. Анализ современного состояния и перспективы развития кредитования в РФ // Финансы и кредит. – 2008. - № 8. – С. 32-39.
57. Малахова О.Л. Напрями оптимізації роботи щодо управління кредитним ризиком // Світ фінансів. – 2008. - № 2. – С. 101-112.
58. Мочерний С., Устенко О. Кредит і кредитні відносини в контексті економічної власності // Банківська справа. – 2000. - № 5. – С. 3-8.
59. Мошенский А.Б. Пути совершенствования системы управления кредитными рисками // Финансы и кредит. – 2008. - № 6. – С. 35-40.

60. Мурычев А.В. Инфраструктура кредитования в России: возможности повышения эффективности кредитного процесса // Деньги и кредит. – 2006. - № 3. – с. 10-16.
61. Нужна І. О. Оцінка кредитоспроможності позичальника банку – конкурентний аналіз / О. І. Нужна // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 200-206.
62. Олійник, О. Оцінки кредитоспроможності позичальника при довгостроковому банківському кредитуванні [Текст] / О. Олійник // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 8. – С. 10-14.
63. Ольшаный А.И. Банковское кредитование: российский и зарубежный опыт / Под ред. Е.Г.Ищенко, В.И.Алексеева. – М.: «Русская деловая литература», 1997. – 270 с.
64. Основи економічної теорії / Під ред. С.В.Мочерного. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 464 с.
65. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm
66. Островская, О.М. Банковское дело [Текст] / О.М.Островская. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 400 с. – ISBN 5-85438-023-4.
67. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання [Текст] / [Єпіфанов А, Дехтяр Н., Мельник Т., Школьник І. та ін.] ; під ред. А.О. Єпіфанова. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 286 с. – ISBN 978-966-8958-13-7.
68. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 375 с.
69. Пасічник І., Вовк В. Розробка аналітичного інструментарію оцінки ефективності кредитної політики банку // Вісник НБУ. – 2008. - № 1. – С. 36-39.
70. Пессель М.А, Финансово-кредитный механизм интенсификации общественного производства. – М.: Финансы, 1977. – 320 с.

71. Печонкіна О.О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку // http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/30587.doc.htm.

72. Положення про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків. Затверджено Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 // законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. - № 9. – С. 54-73.

73. Прасолова С. Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування // Вісник НБУ. – 2004. - № 11. – С. 58-61.

74. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

75. Роуз П. Банковский менеджмент / Пер. с англ. – М.: «Дело ЛТД», 1995. – 768 с.

76. Словарь-справочник финансового менеджера. – К.: «Ника-Центр», 1998. – 480 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера». – Вып. 1).

77. Снігурська Л. Особливості первісного визначення кредитів, наданих не за ринковою ставкою / Л. Снігурська // Вісник Національного Банку України. – 2008. – № 11. – С. 50-59.

78. Сомик А. Особливості дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в період кризи: кредитний та процентний канали // Вісник НБУ. – 2010. - № 10. С. – 24-32.

79. Тарнай Є. Професійне управління кредитною діяльністю – гарантія успішного функціонування банку // Вісник НБУ. – 2004. - № 6. – С. 30-33.

80. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 1 – С. 26-30.

81. Топровер И.В. Процент как атрибут кредита // Финансы и кредит. – 2007. - № 18. – С. 10-14.

82. Управління банківськими ризиками / За ред. Л.О.Примостки. – К.:КНЕУ, 2007. – 600 с.
83. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 2005 с.
84. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. Т.2. / Гл. ред. В.Ф.Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 640 с.
85. Хрестинин В. В. Финансовое состояние как фактор кредитоспособности предприятия // Вестник Московского университета. – 2006. – № 6. – С. 3 – 24. – (Серия 6: Экономика).
86. Чайковський Я. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників [Текст] / Я. Чайковський // Вісник НБУ. – 2003. - № 11. – С. 30-34.
87. Экономический анализ: Учебник для вузов / Под ред. Л. Т. Гиляровой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 247 с.